

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

КОМИЛОВ АВАЗБЕК БОКИЖОНОВИЧ

**ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ ҚОНУНЛАР ИЖРОСИ УСТИДАН
НАЗОРАТ ФАОЛИЯТИДА ҲУҚУҚИЙ ВОСИТАЛАРНИ
ҚЎЛЛАШДАГИ МУАММОЛАР ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ**

**12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
фаолиятини ташкил этиш. Адвокатура**

**юримик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2025

Фан доктори (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси

Content of the abstract of doctoral dissertation (DSc)

Оглавление автореферата докторской диссертации (DSc)

Комилов Авазбек Бокижонович

Прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳукуқий воситаларни қўллашдаги муаммолар ва такомиллаштириш масалалари..... 3

Komilov Avazbek Bokijonovich

Problems of applying and issues of improving the legal means of the prosecutor's office in the activities of supervision over the execution of laws..... 33

Комилов Авазбек Бокижонович

Проблемы применения и вопросы совершенствования правовых средств органов прокуратуры в деятельности по надзору за исполнением законов..... 59

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works..... 64

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

КОМИЛОВ АВАЗБЕК БОКИЖОНОВИЧ

**ПРОКУРАТУРА ОРГАНЛАРИНИНГ ҚОНУНЛАР ИЖРОСИ УСТИДАН
НАЗОРАТ ФАОЛИЯТИДА ҲУҚУҚИЙ ВОСИТАЛАРНИ
ҚЎЛЛАШДАГИ МУАММОЛАР ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
МАСАЛАЛАРИ**

**12.00.07 – Суд ҳокимияти. Прокурор назорати. Ҳуқуқни муҳофаза қилиш
фаолиятини ташкил этиш. Адвокатура**

**юримик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент – 2025

Фан доктори (DSc) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2023.1.DSc/Yu234 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.proacademy.uz) ва “ZiyoNET” ахборот-таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:

Пулатов Бахтиёр Халилович
юримдик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Мамасиддиқов Музаффаржон Мусажонович
юримдик фанлар доктори, профессор

Джураев Ихтиёр Бахтиёрович
юримдик фанлар доктори, профессор

Давлятов Валишер Хакимжанович
юримдик фанлар доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

Ўзбекистон Республикаси
Одил судлов академияси

Диссертация ҳимояси Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2025 йил 14 октябрь соат 10⁰⁰ даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100190, Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани, Рихсий кўчаси, 9-уй. Тел.: (99871) 202-04-96, e-mail: info@proacademy.uz).

Диссертация билан Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (69-рақам билан рўйхатга олинган). Манзил: 100190, Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани, Рихсий кўчаси, 9-уй. Тел.: (99871) 202-04-96.

Диссертация автореферати 2025 йил 30 сентябрь куни тарқатилди.
(2025 йил 30 сентябрдаги 33-рақамли реестр баённомаси).

М.А. Аминжонов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юримдик фанлар доктори, профессор

Ш.И. Шайзаков
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юримдик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

В. Каримов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш ҳузуридаги илмий семинар раиси, юримдик фанлар доктори, профессор

Кириш (фан доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда иқтисодий ривожланган мамлакатларда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ишончли ва самарали ҳимоя қилувчи юридик механизмларни ишлаб чиқиш ҳамда такомиллаштиришга доир масалалар устувор аҳамият касб этади. Бу борада, айнан прокурор ҳуқуқий воситалари қонун устуворлигини таъминлаш, қонунийликни мустаҳкамлаш, шахс, жамият ва давлатнинг қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилувчи ҳуқуқий механизм сифатида майдонга чиқади. Шу боис, прокуратура органларининг ҳуқуқий мақомини аниқ белгилаш, фаолиятини бугунги замон ва халқаро стандартлар талаблари асосида тартибга солиш¹, прокуратура органларининг ҳокимият тармоқларидан ҳақиқий мустақиллигини таъминлаш², айниқса, прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш билан боғлиқ муносабатларнинг ҳуқуқий асосларини яратиш ва мустаҳкамлаш масалаларини илмий тадқиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Жаҳонда прокуратура органларининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш, ушбу органлар фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини ҳамда уларнинг жамият олдидаги ҳисобдорлигини кучайтириш, прокуратура органларининг фуқаролик жамияти институтлари ва фуқаролар билан ҳамкорлигини таъминлаш масалалари юзасидан қатор илмий тадқиқотлар олиб борилмоқда. Жумладан, прокурорларнинг асосий ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳамда касбий жавобгарлигининг норматив-ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш, прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш билан боғлиқ муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш масалаларига долзарб илмий-амалий аҳамиятга эга тадқиқот йўналишлари сифатида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистонда прокуратура фаолиятининг ташкилий ва ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш бўйича тизимли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон Фармони билан тасдиқланган “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси” 17-мақсадининг устувор йўналиши сифатида қонунийликни қатъий таъминловчи, очиқ ва адолатли прокуратура фаолиятининг мустаҳкам ҳуқуқий асосларини яратиш ҳамда “Қонун – устувор, жазо – муқаррар” тамойилини бош мезонга айлантириш, бу борада прокуратура органлари томонидан қонунларнинг аниқ ва бир хилда ижро этилиши устидан назоратни амалга оширишда давлат ва жамоатчилик назоратини ўзаро уйғунлаштирувчи янги тизим жорий этиш белгиланган³. Бироқ, глобал қонун устуворлиги индексининг 2024 йилги ҳисоботида Ўзбекистон 142 давлат орасида 83-ўринни эгаллаб, 2023 йилга

¹ <http://rm.coe.int/1680747391>

² <https://www.venice.coe.int.>, <https://www.icj.org/en>

³ Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 20.05.2025 й., 06/25/87/0451-сон.

нисбатан 5 поғонага пастлаб кетганлиги ¹, прокурор текширувлари натижасига кўра аниқланган қонун бузилиши ҳолатлари сони сўнгги 3 йилда 500 фоизга ошганлиги ² қонунлар ижроси устидан прокурор назоратининг етарлича самара бермаётганлигидан далолат беради. Шунингдек, ҳозирги пайтда прокурор назорати амалиётида прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш жараёнида тизимли муаммо ва хато-камчиликлар учраб турибди. Хусусан, Бош прокуратура томонидан қуйи прокуратура органларининг жойларда қонунийликни мустаҳкамлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоялаш борасидаги фаолияти ҳамда ҳайъат қарорлари ижроси комплекс текширилганида, 2021-2024 йилларда ҳудудий прокуратуралар томонидан жами 300 дан ортиқ сифатсиз ва самарасиз прокурор текширувлари ўтказилганлиги, 4500 га яқин асоссиз ва сифатсиз назорат ҳужжатлари қўлланиб, жиддий хато-камчиликларга йўл қўйилганлиги аниқланган. Бу эса прокуратура органлари томонидан қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллаш билан боғлиқ муносабатларнинг ҳали-ҳануз тўлақонли ҳуқуқий тартибга солинмаганлиги билан бевосита боғлиқдир. Юқоридаги ҳолатлар юридик фан олдига қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллаш масалаларини таҳлил қилиш, тизимли муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш бўйича илмий ечимлар ишлаб чиқиш вазифасини қўяди ҳамда диссертация мавзусининг долзарблигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги (2001) Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги (2022), “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида”ги (2023), “Ёқилғи-энергетика соҳасида давлат назорати механизмларини такомиллаштириш ва “Рақамли энергоназорат” тизимини жорий этиш тўғрисида”ги (2023), “Камбағалликни қисқартириш ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасидаги қонунчиликка риоя этилиши ва унинг ижроси устидан назоратни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги (2024) фармонлари, “Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузилмасини ривожлантириш дастури ҳамда бошқа давлат дастурлари ижроси устидан назоратни кучайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги (2021) қарори ҳамда мавзуга оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда ушбу диссертация муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Мазкур диссертация республика фан ва технологиялари ривожланишининг I. “Демократик давлат ва ҳуқуқий жамиятни маънавий-ахлоқий ва маданий ривожлантириш, инновацион иқтисодиётни шакллантириш” устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

¹ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024/ranking>

² Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Ягона ҳисоботлар портали // <https://newreport.bp.gov/>

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи¹.

Прокуратура мустақиллигини таъминлаш принциплари, прокурорларнинг асосий ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳамда касбий жавобгарлигининг халқаро стандартлари, прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш ва уларни ҳуқуқий тартибга солиш бўйича илмий тадқиқотлар халқаро ташкилотлар, ривожланган хорижий мамлакатларнинг олий таълим муассасалари ва илмий-тадқиқот марказларида, жумладан International Association of Prosecutors (Нидерландия), The Consultative Council of European Prosecutors (Франция), Venice Commission of the Council of Europe (Франция), International Commission of Jurists (Швейцария), International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy (Канада), Ғарбий Украина миллий университети (Украина), Россия Федерацияси прокуратура университетининг илмий-тадқиқот институти (Россия), Қозоғистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар Академиясининг Идоралараро илмий-тадқиқот институти (Қозоғистон)да олиб борилмоқда.

Халқаро ташкилотлар, дунёнинг етакчи илмий марказлари ва олий таълим муассасаларида қуйидаги илмий тадқиқот натижаларига эришилган, жумладан: барча прокурорлар учун касбий жавобгарлик стандартлари, уларнинг асосий ҳуқуқ ва мажбуриятлари тўғрисидаги қоидалар таклиф этилган (International Association of Prosecutors), прокуратура органларини давлат ҳокимияти органлари тизимида тутган ўрни бўйича гуруҳларга ажратиш таклиф этилган (The Consultative Council of European Prosecutors), прокурорлар мустақиллиги ва ҳисобдорлигининг халқаро принциплари ишлаб чиқилган (International Commission of Jurists), прокуратура органлари фаолиятига аралашмаслик кафолатлари, прокуратура мустақиллигини таъминлашнинг Европа стандартлари ишлаб чиқилган (Venice Commission of the Council of Europe), прокуратура органларининг қонунлар ижросини таъминлаш ва мустаҳкамлаш бўйича жавобгарлигини кучайтириш таклиф этилган (International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy), прокуратура органларининг халқаро амалиётда мавжуд моделларини қиёсий-ҳуқуқий ўрганган ҳолда фаолиятини такомиллаштириш таклиф этилган (Ғарбий Украина миллий университети), прокурор томонидан қонунийликни таъминлаш воситаларининг турлари ва ўзига хос хусусиятлари таклиф қилинган (Россия Федерацияси прокуратура университетининг илмий-тадқиқот институти), прокурор ҳуқуқий воситаси сифатида прокурор текширувларини ўтказиш тартиби ва босқичлари ишлаб чиқилган (Қозоғистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар Академиясининг Идоралараро илмий-тадқиқот институти).

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Мамлакатимизда прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллашдаги муаммоларни бартараф этиш ва прокурор ҳуқуқий

¹ Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи қуйидаги манбалар асосида ёритилган: <https://www.iap-association.org/>, <https://rm.coe.int/>, <https://www.coe.int/en/web/venice-comission/>, <https://www.icj.org/en/>, <https://icclr.org/>, <https://heinonline.org/HOL/>, <https://www.wunu.edu.ua/>, <https://agprf.org/>, <https://www.academy-gp.edu.kz/>.

воситаларини такомиллаштириш масалалари тадқиқот объекти сифатида илк марта ўрганилди. Ушбу мавзунинг умумий жиҳатлари А.Д.Давлетов, И.К.Джасимов, И.Б.Джураев, Д.Ш.Ибрагимов, З.С.Ибрагимов, О.М.Мадалиев, Г.Р.Маликова, М.М.Мамасиддиқов, М.Махбубов, Ф.Ҳ.Отахонов, Б.Х.Пўлатов, Ф.Х.Рахимов, М.Х.Рустамбоев, Ш.Ж.Рахимов, А.Х.Саидов, М.Т.Абдухақимов каби миллий ҳуқуқшунос олимлар томонидан тадқиқ этилган.

МДҲга аъзо давлатларда қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш билан боғлиқ муаммолар, уларни бартараф этиш ҳамда прокурор ҳуқуқий воситаларини ҳуқуқий тартибга солиш каби масалалар Е.Ю.Алхутова, К.И.Амирбеков, О.Р.Безсалий, С.Д.Бекишева, С.Г.Бывальцева, М.В.Бызова, Т.А.Васильева, И.С.Викторов, А.Ю.Винокуров, О.В.Воронин, И.И.Головко, Н.П.Дудин, Е.Н.Докучаева, С.И.Джамбулатов, Е.Р.Ергашев, А.В.Ендольцева, С.К.Журсимбаев, Э.Р.Исламова, И.А.Иманов, О.С.Капинус, О.В.Калугина, Н.Р.Корешникова, О.Н.Коршунова, О.А.Козусева, С.А.Нурпеисов, Т.И.Отческа, П.А.Пригорща, Э.Н.Примова, Н.В.Субанова, В.Н.Титова, Ю.Н.Турыгин, И.В.Устищенко ва бошқа олимлар томонидан тадқиқ этилганлиги диссертация мавзуси доирасидаги муаммоларга илмий қизиқиш катта эканлигидан далолат беради.

Хорижий олимлар Vera Langer (АҚШ), Yvon Dandurand (Канада), Jose Zeitune (Лотин Америкаси), James Hamilton (Ирландия), Jorgen Steen Sorenson (Дания), Hanna Suchoka (Польша)лар томонидан мазкур мавзуга доир баъзи масалалар ўрганилган¹.

Мамлакатимизда қонунлар ижроси устидан прокурор назорати фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллашдаги муаммолар ва уларни бартараф этиш ҳамда прокурор ҳуқуқий воситаларини такомиллаштиришга оид масалалар ҳозирги замон ривожланиш тенденциялари ва талаблари асосида бугунги кунга қадарли махсус тадқиқ этилмаган, алоҳида монографик тадқиқот ўтказилмаган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Диссертация мавзуси Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг 2023 йил 17 январдаги (1-сонли баённома) мажлисида тасдиқланган ва академиянинг илмий-тадқиқот ишлари режаси доирасида амалга оширилган.

Тадқиқотнинг мақсади прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллашдаги муаммоларни бартараф этиш ва прокурор ҳуқуқий воситаларини такомиллаштиришга оид илмий асосланган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

прокурор ҳуқуқий воситаларининг илмий-назарий асосларини таҳлил қилиш ва мазмун-моҳиятини очиб бериш;

¹ Бу ва бошқа манбалар диссертациянинг фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

прокурор ҳуқуқий воситаларининг ҳуқуқий асосларини ўрганиш;

прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш, тузиш ва қўллаш принципларини тадқиқ этиш ҳамда ушбу принципларнинг мазмунини ёритиш;

прокурор ҳуқуқий воситаларини таснифлашга доир илмий ёндашувларни таҳлил қилиш;

прокуратура органлари томонидан ҳуқуқий воситаларни қўллашнинг амалдаги ҳолатини ўрганиб, зарур илмий хулосалар шакллантириш;

хорижий мамлакатларда прокуратура органлари томонидан қўлланиладиган прокурор ҳуқуқий воситаларини қиёсий-ҳуқуқий тадқиқ этиб, уларнинг илғор тажрибасини юртимизда татбиқ этиш бўйича таклифлар илгари суриш;

прокурор назорати ҳужжатлари тушунчаси, ўзига хос белгилари, турлари ва прокурор назорати ҳужжатларининг мазмунига қўйилган талабларни тадқиқ этиш;

прокуратура органлари томонидан қонунлар ижроси устидан назорат йўналишида прокурор назорати ҳужжатларини қўллаш амалиётини таҳлил қилиш;

қонунлар ижроси устидан прокурор текширувини қонун ҳужжатларида тартибга солишнинг аҳамиятини тадқиқ этиш ҳамда унга бўлган заруратни асослантириш;

прокурор текширувининг турлари ва уларни таснифлаш бўйича илмий ёндашувларни тадқиқ этиш;

прокурор текширувининг босқичлари ва ҳар бир босқичга хос асосий хусусиятларни тадқиқ этиш, уларнинг ўзига хос жиҳатларини ёритиш;

“хавфни таҳлил этиш” тизимини ўрганиш орқали уни қонунлар ижроси устидан прокурор назорати амалиётига жорий этишга оид хулосаларни асослантириш;

прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллашдаги муаммоларни бартараф этиш ва прокурор ҳуқуқий воситаларини такомиллаштириш бўйича илмий тавсия ҳамда таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллаш билан боғлиқ ижтимоий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқот предмети прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллаш жараёнини тартибга солишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқни қўллаш амалиёти, айрим хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти ҳамда юридик фанда мавжуд бўлган концептуал ёндашувлар, илмий-назарий қарашлар ташкил қилади.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот давомида тизимли тузилмавий таҳлил, қиёсий-ҳуқуқий таҳлил, социологик сўров, илмий манбаларни комплекс тадқиқ этиш, эмпирик материал ва статистик маълумотлар таҳлили,

қонун ҳужжатларини шарҳлаш, ҳуқуқни қўллаш амалиётини ўрганиш, мантикийлик усулларида фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

аниқланган қонун бузилиши ҳолатларига зудлик билан барҳам бериш ҳақидаги прокурор талабини ўз ичига олган “прокурор талабномаси” назорат ҳужжатини қўллаш ваколатини прокуратура органларига бериш зарурлиги илмий асослантилган;

қонунлар ижроси устидан прокурор назорати тадбирлари ва уларнинг натижаси бўйича қўлланилган прокурор назорати ҳужжатларини Бош прокуратуранинг ягона ахборот тизимида жамлаш лозимлиги асослаб берилган;

прокурор назорати тадбирлари мобайнида ер участкаларига бўлган ҳуқуқнинг вужудга келиши учун асос бўлган ҳужжатларни, шунингдек, мулк ҳуқуқларни вужудга келиши учун асос бўлган маъмурий ҳужжатларни бекор қилиш ҳақида протест келтириш амалиётидан воз кечиш зарурлиги илмий асосланган;

прокурор назорати тадбирлари мобайнида мулк дахлсизлиги ва ерни тасарруф этиш билан боғлиқ маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг маъмурий ҳужжатларига нисбатан протест келтирмасдан, уларни бекор қилиш ёки ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида белгиланган тартибда судларга ариза киритиш амалиётидан фойдаланиш мақсадга мувофиқлиги илмий исботланган;

прокурор текширувини ташкил этиш ва ўтказишга доир, шу жумладан, прокурор текшируви тушунчаси, текшириш ўтказиш муддатлари, текширишда мутахассислар иштироки каби муҳим масалаларни “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунда тартибга солиш зарурлиги илмий асосланган;

моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги прокурор қарорини қўллаш асослари ва уни кўриб чиқиш муддатларини “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунга киритиш лозимлиги асослаб берилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

“прокурор ҳуқуқий воситалари”, “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари” каби тушунчаларга муаллифлик таърифлари ишлаб чиқилган;

илмий-назарий қарашлар, миллий қонунчилик ва прокурор назорати амалиёти умумлаштирилиб, прокурор ҳуқуқий воситалари гуруҳларга таснифланган;

прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллашнинг амалдаги ҳолати ўрганилиб, прокурор текширувларини режалаштириш ва ташкил этиш, прокурор назорати ҳужжатларининг таъсирчанлиги ва самарадорлигига салбий таъсир этувчи тизимли хато ва камчиликларни бартараф этиш бўйича ишлаб чиқилган 2 та йўналтирувчи хат, 1 та танбеҳ Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси томонидан Қорақалпоғистон Республикаси, Тошкент шаҳар, вилоятлар ва уларга тенглаштирилган прокуратураларга юборилган;

прокурор назорати ҳужжатларининг ҳар бир турини тайёрлаш ва расмийлаштиришда амал қилиниши зарур бўлган услубий-амалий талаблар баён этилган;

тадқиқотчи-олимларнинг илмий қарашлари ва прокурор назорати амалиёти ўрганилиб, прокурор текширувлари тўққизта жиҳатга кўра таснифланган;

прокурор текширувини ташкил этиш ва ўтказиш жараёни тўрт босқичга бўлиниб, ҳар бир босқичда бажариладиган прокурор ҳаракатлари ва тадбирлар баён этилган;

прокурор текширувларини тартибга солиш мақсадида “Қонунлар ижроси юзасидан прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш, текшириш натижаларини расмийлаштириш ҳамда прокурор назорати ҳужжатларини тайёрлаш тўғрисида”ги Тартиб лойиҳаси ишлаб чиқилган;

прокурор назорати фаолияти ва прокурор текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этиш юзасидан ҳуқуқий ва ташкилий чора-тадбирлар асослантирилиб, прокурор назорати объектларини “юқори хавфли”, “ўрта хавфли” ва “паст хавфли” тоифаларга ажратиш мезонлари ишлаб чиқилган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Диссертация хулосасида ўз аксини топган умумназарий хулоса ва тўхтамлар, қонун ҳужжатларини такомиллаштириш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини ривожлантириш бўйича ишлаб чиқилган таклифлар прокурор назорати фанида мавжуд назарий қарашларга, мазкур соҳадаги халқаро стандартлар, чет эл мамлакатлари қонунчилиги, миллий қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётига, социологик сўров натижаларига асосланганлиги (4997 нафар прокуратура ходимларининг фикрини ўрганиш мақсадида ўтказилди) билан белгиланади. Бундан ташқари, тадқиқот ишида Ўзбекистон Республикаси прокуратура органлари томонидан 2018-2024 йилларда қонунлар ижроси устидан назорат йўналишида ўтказилган 400 га яқин текшириш ҳужжатлари, уларда қўлланилган 3165 та прокурор назорати ҳужжатларини ўрганиш натижаларидан фойдаланилган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот мобайнида ишлаб чиқилган илмий хулоса ва таклифлардан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 24 майдаги “Ёқилғи-энергетика соҳасида давлат назорати механизмларини такомиллаштириш ва “Рақамли энергоназорат” тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-77-сонли Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 24 августдаги “Мулк ҳуқуқининг дахлсизлигини ишончли ҳимоя қилиш, мулкий муносабатларга асоссиз аралашувга йўл қўймаслик, хусусий мулкнинг капиталлашув даражасини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-198-сонли Фармони, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 5 августдаги “Вояга етмаганларнинг ижтимоий ҳимояси тўғрисидаги қонунчилик ижроси устидан прокурор назорати тўғрисида”ги 30/91-22-07/86-сонли йўналтирувчи хатини ишлаб чиқиш ҳамда “Прокурор назорати” ахборот тизимини яратишда фойдаланилган.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти унда илгари сурилган илмий хулоса, таклиф ва тавсиялардан қонун ижодкорлиги жараёнида фойдаланишда, ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришда, Ўзбекистон Республикаси прокуратура органларининг фаолиятини ташкил этишда, шунингдек, юридик олий таълим ва ихтисослаштирилган таълим муассасаларида “Конституциявий ҳуқуқ”, “Прокурор назорати” модулларини илмий-назарий бойитишда, илмий тадқиқотлар олиб боришда фойдаланиш мумкинлиги билан белгиланади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Тадқиқот иши бўйича олинган илмий натижалардан қуйидагиларда фойдаланилган:

аниқланган қонун бузилиши ҳолатларига зудлик билан барҳам бериш ҳақидаги прокурор талабини ўз ичига олган “прокурор талабномаси” назорат ҳужжатини қўллаш ваколатини прокуратура органларига бериш зарурлиги ҳақидаги таклифидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 24 майдаги “Ёқилғи-энергетика соҳасида давлат назорати механизмларини такомиллаштириш ва “Рақамли энергоназорат” тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-77-сонли Фармони бешинчи банди иккинчи хатбошисини ишлаб чиқишда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 24 мартдаги 30/71-25-сон далолатномаси*). Ушбу таклиф прокурор ваколатларини кенгайтириш орқали қонунлар ижроси устидан назорат самарадорлиги ва таъсирчанлигини кучайтиришга хизмат қилган;

қонунлар ижроси устидан прокурор назорати тадбирлари ва уларнинг натижаси бўйича қўлланилган прокурор назорати ҳужжатларини Бош прокуратуранинг ягона ахборот тизимида жамлаш лозимлиги ҳақидаги таклифидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 24 майдаги йилдаги “Ёқилғи-энергетика соҳасида давлат назорати механизмларини такомиллаштириш ва “Рақамли энергоназорат” тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-77-сонли Фармони еттинчи бандини ишлаб чиқишда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 24 мартдаги 30/71-25-сон далолатномаси*). Мазкур таклиф прокурор назорати тадбирлари ва уларнинг натижаси бўйича қўлланилган прокурор назорати ҳужжатларини ягона ахборот базасида жамлаш орқали ҳисобот тизимини тартибга солишга хизмат қилган;

прокурор назорати тадбирлари мобайнида ер участкаларига бўлган ҳуқуқнинг вужудга келиши учун асос бўлган ҳужжатларни, шунингдек, мулкӣ ҳуқуқларни вужудга келиши учун асос бўлган маъмурий ҳужжатларни бекор қилиш ҳақида протест келтириш амалиётидан воз кечиш зарурлиги ҳақидаги таклифидан Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 24 августдаги “Мулк ҳуқуқининг дахлсизлигини ишончли ҳимоя қилиш, мулкӣ муносабатларга асоссиз аралашувга йўл қўймаслик, хусусий мулкнинг капиталлашув даражасини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-198-сонли Фармони биринчи банди а-кичик банди иккинчи хатбошиси ва биринчи банди в-кичик бандини ишлаб чиқишда фойдаланилган (*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 24 мартдаги*

30/72-25-сон далолатномаси). Ушбу таклиф мулк ҳуқуқларнинг ишончли ҳимоясини яратиш, ушбу ҳуқуқларни чеклаётган омилларни бартараф этиш бўйича вазифалар ижросини таъминлашга хизмат қилган;

прокурор назорати тадбирлари мобайнида мулк дахлсизлиги ва ерни тасарруф этиш билан боғлиқ маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг маъмурий ҳужжатларига нисбатан протест келтирмасдан, уларни бекор қилиш ёки ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида белгиланган тартибда судларга ариза киритиш амалиётидан фойдаланиш мақсадга мувофиқлиги ҳақидаги таклифидан Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг 2022 йил 31 августдаги 7/12-22-101-сонли Кўрсатмаси иккинчи банди биринчи хатбошиси ва иккинчи банди учинчи хатбошисида ўз аксини топган (*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 24 мартдаги 30/70-25-сон далолатномаси*). Мазкур таклифнинг қабул қилиниши прокурор протестини қўллаш асосларини янада аниқлаштириш имконини берган;

прокурор текширувини ташкил этиш ва ўтказишга доир, шу жумладан, прокурор текшируви тушунчаси, текшириш ўтказиш муддатлари, текширишда мутахассислар иштироки каби муҳим масалаларни “Прокуратура тўғрисида”ги Қонун билан тартибга солиш лозимлиги ҳақидаги таклифидан Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Прокуратура тўғрисида”ги конституциявий Қонун лойиҳасининг 47-моддасининг тўртинчи ва бешинчи қисмлари, 48-моддасининг учинчи ва тўққизинчи қисмларини ишлаб чиқишда инобатга олинган (*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 20 мартдаги 27/2-60-25-сон далолатномаси*). Мазкур таклиф прокурор текширувини ташкил этиш ва ўтказиш билан боғлиқ муҳим масалаларни қонун билан тартибга солиш имконини беради;

моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги прокурор қарорини қўллаш асослари ва уни кўриб чиқиш муддатларини “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунга киритиш лозимлиги ҳақидаги таклифидан Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги “Прокуратура тўғрисида”ги конституциявий Қонун лойиҳасининг 80-моддаси иккинчи қисмини ишлаб чиқишда инобатга олинган (*Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2025 йил 20 мартдаги 27/2-60-25-сон далолатномаси*). Мазкур таклифнинг қабул қилиниши моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги прокурор қарорини қабул қилиш асослари ва муддатларини қонун билан тартибга солиш имконини беради.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 6 та халқаро ва 4 та республика миқёсида ўтказилган илмий-амалий конференция ва семинарларда синовдан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Тадқиқот мавзуси бўйича жами 30 та илмий иш, жумладан, 1 та монография, диссертацияларнинг асосий илмий натижаларини нашр этиш тавсия этилган илмий журналларда 19 та (шундан, 3 таси хорижий) мақола чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация таркиби кириш, тўртта боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат. Ишнинг ҳажми 258 бетни ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги, диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, тадқиқот мавзусининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, жорий қилиниши, апробацияси, эълон қилиниши, диссертациянинг тузилиши ва ҳажми ёритилган.

Диссертациянинг **биринчи боби “Прокурор ҳуқуқий воситаларининг назарий ва ҳуқуқий асослари”** деб номланиб, унда прокурор ҳуқуқий воситаларининг илмий-назарий ва ҳуқуқий асосларининг таҳлили, прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш, тузиш ва қўллаш принциплари билан боғлиқ масалаларнинг назарий ҳамда амалий жиҳатлари ўрганилган.

Ушбу бобнинг “Прокурор ҳуқуқий воситаларининг илмий-назарий асослари” деб номланган биринчи параграфида муаллиф томонидан “прокурор ҳуқуқий воситалари” ва у билан бевосита боғлиқ “прокурор таъсир чоралари” ҳамда “прокурор назорати ҳужжатлари” тушунчалари хусусидаги илмий ғоя ва ёндашувлар илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилинган. Прокурор назорати назариясида ушбу масала бўйича ҳанузгача ягона қарашлар шаклланмаганлиги қайд этилиб, прокурор ҳуқуқий воситалари тушунчаси остида прокурор ваколатлари ва уларни амалга ошириш шакллари тушунилиши ҳақида фикр билдирган олимлар (“мандаторлар” – *В.Бессарабов, А.Ю.Винокуров, А.Давлетов, В.Камышов, А.Мариничева, Т.Решетникова, А.Сухарев, С.Щерба*), ҳуқуқий воситалар қонун билан тартибга солинган прокурор ҳаракатлари эканлиги тўғрисида хулосага келган муаллифлар (“акторлар” – *Е.Ергашев, Н.Корешникова, О.Петрова, П.Пригорица, Ю.Турыгин*) ва ҳуқуқий воситалар тушунчасини турлича ракурсда таърифлаган олимларнинг (*К.Амирбеков, М.Бызова, О.Воронин, О.Кожевников, И.Магомедов, П.Химичева*) фикрлари 3 гуруҳга ажратилиб, илмий таҳлил қилинган.

Муаллиф биринчи илмий мактабга мансуб олимларнинг прокурор ҳуқуқий воситаларига нисбатан ёндашувларига қўшилмайди, унингча, “ҳуқуқий восита” гарчи “ваколат” билан узвий боғлиқ бўлса-да, бир хил категориялар эмас. “Прокурор ваколатлари” прокурорнинг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган ҳуқуқ ва мажбуриятларининг мажмуи ҳисобланса, восита эса бирор мақсадга эришиш ёки бирор ишни амалга

ошириш учун дастак бўлиб хизмат қиладиган нарсa, қуролдир. Муаллифнинг фикрича, биринчи гуруҳга мансуб олимлар восита сифатида таъкидлаган нарсалар аслида ваколатдир. Диссертант иккинчи илмий мактаб олимларининг ёндашуви билан ҳам тўлақонли келишмайди, чунки прокурор ҳуқуқий воситалари фақатгина прокурор ҳаракатларида ўз аксини топмайди, балки прокурор ҳужжати (акт) билан ҳам ифодаланади. Муаллифнинг қарашлари К.Амирбеков, М.Бызова ва И.Магомедов сингари учинчи гуруҳ олимларнинг ғоялари билан нисбатан ҳамоҳанг эканлиги алоҳида таъкидланади. Диссертант прокурор ҳуқуқий воситалари қонун ҳужжатлари билан тартибга солинган прокурор ҳаракатлари ва ҳужжатлари бўлиб, улар орқали прокурор ваколатлари амалга оширилиши ҳақида ҳулосага келади.

Илмий ишда муаллиф эътиборни олимлар ўртасидаги “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари” атамаларининг мазмуни ҳамда ўзаро нисбати борасидаги илмий баҳс-мунозараларга қаратади ва олимлар ушбу масалада ҳам ягона тўхтамга келмаганликларини қайд этади. Диссертант бу масалада тадқиқотчи ва олимларни шахсий қарашларига кўра 2 та гуруҳга ажратади. Биринчи гуруҳ олимлар (*Е.Алхутова, М.Абдуҳақимов, Ш.Зокиров, Д.Ибрагимов, С.Кехлеров, В.Стрельников, И.Устименко*) “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари” мазмунан бир тушунчалар эканлигини қайд этса, бошқалар (*Ю.Авагимова, О.Безсалий, М.Бызова, О.Воронин, Е.Ергашев, А.Карпова, П.Пригорца, Д.Этерия*) улар орасига тенглик белгисини қўйиш хато бўлишини таъкидлашади. Муаллиф “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари”ни айнан бир тушунча деб ҳисоблаган олимларнинг қарашларига қўшилмайди ва улар билан илмий баҳсга киришади.

Диссертацияда прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш, тузиш ва қўллаш принципларининг мазмуни, фанга кириб келиш тарихига ҳам урғу берилган. Муаллифнинг қарашларига кўра, прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш ва қўллаш принциплари прокурор ҳуқуқий воситаларини ҳуқуқий тартибга солишнинг асоси ва тизим ҳосил қилувчи элементи бўлиб, прокурор ҳуқуқий воситаларининг самарали, натижадор ва таъсирчан бўлишига кўмаклашади. Илмий ишда ушбу принципларни батафсил тадқиқ этган кўплаб ҳуқуқшунос олимларнинг (*О.Безсалий, Е.Ергашев, Н.Корешникова, Ф.Отахонов, П.Пригорца, Б.Пўлатов, Ф.Рахимов, Ш.Саидов*) илмий-назарий қарашлари таҳлил қилиниб, уларнинг баъзилари билан илмий полемикага киришилган. Диссертант О.Безсалий, Н.Корешникова ва П.Пригорцанинг қарашларига тўлиқ қўшилмайди, чунки улар прокурор назорати ҳужжатларига мансуб асосий белгиларни прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш ва қўллаш принциплари сифатида кўрсатиб, улар ўртасидаги фарқни умуман йўққа чиқариб юборганлар. Тадқиқотчи прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш ва қўллаш принципларига: 1) қонунийлик; 2) прокурор томонидан прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш ва қўллашда барчага бир хил муносабатда бўлиш; 3) қонунлар ижроси устидан прокурор текширувларини режалаштириш ва ташкил этишнинг асосланганлиги; 3) ҳуқуқий воситаларни тайёрлаш ва қўллашда

прокурорнинг мустақиллиги; 4) прокурорнинг хўжалик фаолиятига ва бошқа фаолиятга аралашувга йўл қўйилмаслиги; 5) прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш ва қўллашда мақсадга мувофиқлик принципларини киритади ҳамда ҳар бирининг мазмун-моҳияти, ўзига хос жиҳатларини очиб беради.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Прокурор ҳуқуқий воситаларининг таснифи ва уларни назорат амалиётида қўллашнинг ҳозирги ҳолати”**га бағишланиб, унда прокурор ҳуқуқий воситаларини таснифлаш масалалари, прокуратура органлари томонидан ҳуқуқий воситаларни қўллаш амалиёти, прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаси каби мавзулар тадқиқ этилган.

Муаллифнинг қайд этишича, прокурор ҳуқуқий воситалари турли-туман бўлиб, уларнинг тартибсизлиги мазкур воситаларни муайян белгилар асосида маълум бир тизимга солишни, тартибга келтиришни талаб қилади. Тадқиқот мобайнида прокурор ҳуқуқий воситаларини таснифлаган тадқиқотчи ва олимлар улар таклиф этган таснифлаш белгиларига кўра 2 та гуруҳга ажратилган. Биринчи гуруҳга прокурор ҳуқуқий воситаларини бир ёки иккита мезонга кўра таснифлаган олимлар (*С.Алексеев, Ю.Е.Винокуров, А.Долгова, О.Кожевников, А.Мариничева, С.Филипенко, Ф.Шваба*), иккинчи гуруҳга таснифлаш масаласига чуқурроқ ёндашиб, ҳуқуқий воситаларни нисбатан кенгроқ белгилар асосида тизимлаштирган олимлар (*М.Бызова, О.Воронин, А.Давлетов, Е.Ергашев, Н.Корешникова, П.Пригорца, Ю.Турьгин*) киритилган. Диссертантнинг қарашларига кўра, биринчи гуруҳга мансуб олимлар илгари сурган таснифларда, *биринчидан*, ҳуқуқий воситаларни таснифлаш асослари етарли эмас, *иккинчидан*, ушбу асослар бўйича прокурор ҳуқуқий воситаларини у ёки бу гуруҳларга ажратишда барча воситалар мансублигини тўлиқ аниқлаш имкони бўлмайди. Шу боис, муаллифнинг қарашлари кўпроқ иккинчи гуруҳга мансуб олимларнинг фикри билан мос тушади. Айниқса, Е.Ергашев ва Н.Корешниковалар таклиф этган таснифлаш ўзининг тўлиқлиги ҳамда қамрови кенглиги билан бошқалардан фаркланиб туради. Диссертант таснифлаш масаласида илмий-назарий қарашлар, миллий қонунчилик ва прокурор назорати амалиётини умумлаштирган ҳолда, уларни: мақсади, функционал мансублиги, норматив тартибга солиш манбаси ва ифодаланиш шаклига кўра таснифлашни таклиф этади.

Шунингдек, тадқиқот ишида прокуратура органлари томонидан ҳуқуқий воситаларни қўллашнинг амалдаги ҳолати ўрганилган. Диссертант назорат амалиётида прокурор ҳуқуқий воситаларидан асосан прокурор текширувлари ва прокурор назорати ҳужжатлари қўлланилишини таъкидлайди. Тадқиқотчи 2021-2024 йилларда қонунлар ижроси устидан назорат йўналишида ўтказилган текшириш материалларини ўрганиб, прокурор текширувларини режалаштириш ва ташкил этишда: қуйи прокуратуралар томонидан қонунийлик аҳволи чуқур таҳлил қилинмаслиги, текширишларнинг сифатсиз режалар асосида ўтказилиши, прокурор текширувларида қонунлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар четда қолиб, норматив характерга эга бўлмаган ҳужжатлар ижросини текширишга эътибор қаратилиши, текшириш предмети ва объектларининг тўғри танланмаслиги, сифатсиз ва самарасиз текшириш

ўтказиш ҳолатларига йўл қўйилиши, текширишларда аниқланган қонунбузарликларга қатъий муносабат билдирмаслик каби тизимли хато-камчиликларга йўл қўйилаётганлигини қайд этади. Прокурор назорати ҳужжатларини қўллашда эса: прокурорлар томонидан асоссиз ва сифатсиз назорат ҳужжатлари қўлланилиши, ноқонуний ҳуқуқий ҳужжатларга ўз вақтида муносабат билдирмаслик, бир турдаги прокурор назорати ҳужжатини бошқа турдаги назорат ҳужжати билан алмаштириб қўлланилиши, қўйи прокуратуралар томонидан ҳисобот кўрсаткичларини сунъий ошириб кўрсатиш, прокурор назорати ҳужжатлари кўриб чиқилиши устидан назоратнинг ўз ҳолига ташлаб қўйилганлиги каби тизимли хато-камчиликлар ажратиб кўрсатилган. Улар ҳуқуқий воситаларни қўллаш жараёнида назорат таъсирчанлиги ва самарадорлигига салбий таъсир этувчи омиллар ва сабаблар сифатида баҳоланган.

Диссертацияда прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаси ҳам ўрганилган. Муаллифнинг фикрича, қонунлар ижроси устидан прокурор назорати Ғарб давлатлари амалиётида учрамайди, ушбу давлатларнинг аксариятида прокуратура жиноий таъқибни амалга оширади, жиноят ишларини тергов қилади ва дастлабки тергов устидан назорат қилади, полициянинг процессуал фаолияти (суриштирув) устидан раҳбарлик қилади, судларда жиноят ва фуқаролик ишлари (чекланган тоифадаги ишларда) кўрилишида иштирок этади.

Диссертациянинг учинчи боби **“Прокурор назорати ҳужжатлари қонун бузилишига нисбатан прокурор ҳуқуқий воситаларининг муҳим таркибий қисми”** деб номланиб, унда прокурор назорати ҳужжатлари тушунчаси, ўзига хос белгилари, турлари ва уларнинг мазмунига қўйилган талаблар, амалиётда прокурор назорати ҳужжатларини қўллаш билан боғлиқ муаммолар, назорат ҳужжатларини такомиллаштириш ва самарадорлигини оширишга қаратилган масалалар тадқиқ этилган.

Тадқиқотчи ишда прокурор назорати ҳужжатлари ва уларнинг ўзига хос белгиларига алоҳида урғу беради. Диссертант “прокурор назорати ҳужжатлари” тушунчасига нисбатан шаклланган илмий ёндашув ва қарашларни (*О.Воронин, И.Головкин, А.Давлетов, В.Дымолазов, Э.Исламова, Д.Ибрагимов, П.Любчикова, Н.Мельников, Д.Плугарь, Ш.Рахимов*) таҳлилий умумлаштирган ҳолда, ушбу тушунчага муаллифлик таърифини ишлаб чиққан. Диссертацияда прокурор назорати ҳужжатларига хос бўлган асосий белгилар борасидаги илмий-назарий ёндашувлар ва назорат ҳужжатларини амалиётда қўллашнинг ўзига хос томонлари ўрганилиб, прокурор назорати ҳужжатларига: қонунийлик, чекланган императивлик, тезкорлик (оперативлик), индивидуаллик, ишонтириш, натижадорлик, мақсадга мувофиқлик, билвоситалилик ва ёзма (ш.ж., электрон) шаклда ифодаланиш каби асосий белгилар мансублиги ҳақида хулосага келинган.

Тадқиқотчи диссертацияда прокурор назорати ҳужжатларининг турлари ва уларнинг мазмунига қўйилган талабларга ҳам кенг ўрин ажратган. Илмий ишда илк маротаба “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 38-42-моддаларида қайд этилган прокурор назорати ҳужжатларининг тарихи, ҳар

бир назорат ҳужжатиға хос бўлган хусусиятлар, уларни қўллаш асослари, шакли ва мазмуниға қўйилган талаблар ҳамда услубий-амалий кўрсатмалар алоҳида-алоҳида баён этилган.

Муаллифнинг фикрича, ҳозирда назорат тадбирларида энг кўп қўлланиладиган прокурор назорати ҳужжати – протест билан боғлиқ қатор муаммолар юзага келган. Уларга: прокурор протестларининг асоссиз қаноатлантирилмаслиги (*2020-2024 йилларда деярли 12 минг ёки 10 фоиз протестлар қаноатлантирилмасдан қолган*), протестларнинг формал қаноатлантирилиши оқибатида, қонунбузарлик ҳолатининг амалда сақланиб қолаётганлиги, прокурор протестлари билан боғлиқ муҳим масалаларнинг (*протестни чақириб олиш ва ҳ.к.*) қонунчилик ва идоравий ҳужжатлар билан тартибга солинмаганлиги киритилади.

Тадқиқот жараёнида прокуратура органларининг маҳаллий давлат ҳокимияти ва давлат бошқаруви органларининг ерга оид ва бошқа масалаларда ноқонуний қарорларига нисбатан протест келтириш амалиёти таҳлил қилинганида, прокурорлар протестларда қайд этган қонун бузилиши ҳолатлари амалда бартараф этилмасдан, протестларни фақат формал қаноатлантириш ҳолатлари мавжудлиги (*жами 110 та ҳолат*) аниқланган. Социологик сўровда иштирок этган респондентларнинг 53 фоизи протестлар натижаси бўйича қонун бузилиши ҳолати сақланиб қолаётганлигини, 68 фоизи протестларни белгиланган муддатда кўриб чиқмаслик, протестлар жавобини олиш учун кутиш ҳолатлари мавжудлигини қайд этган. Муаллиф ҳуқуқшунос олимларнинг (*М.Абдуҳақимов, А.Вишневская, А.Евдокимов, А.Жидких, В.Стрельников, В.Титова*) ҳуқуқий ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талаб билан судга мурожаат этиш прокурор учун протест келтиришга нисбатан муқобил вариант эканлиги ҳақидаги фикрларига қўшилади, шу билан бирга, хорижий давлатлар қонунчилигидан ҳам мисоллар келтиради. Муаллиф прокурорга қонунга зид ҳуқуқий ҳужжатга протест келтириш ёки процессуал қонунчиликда белгиланган тартибда судга мурожаат этиш ҳуқуқининг берилиши прокурорда танлов имкони мавжуд бўлишига, унинг ваколати чекланиб қолишининг олдини олишга хизмат қилишини таъкидлаб, миллий қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштириш бўйича таклифларни илгари сурган. Шу билан бирга, мулк даҳлсизлиги ва ерни тасарруф этиш билан боғлиқ ноқонуний ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан прокурор томонидан протест келтириш эмас, балки уларни ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида белгиланган тартибда судларга ариза киритиш амалиётидан кенг фойдаланиш зарур, деган хулосага келинган.

Тадқиқотчи бугунги кунда амалиётда мавжуд яна бир жиддий муаммо – прокурорлар томонидан асоссиз ва сифатсиз прокурор назорати ҳужжатлари қўллаш муаммосига ҳам тўхталиб ўтган. 2018-2024 йилларда Бош прокуратура ва Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси томонидан ўтказилган ўрганишларда 4200 дан ортиқ асоссиз ва сифатсиз прокурор ҳужжатлари (*жумладан, 1000 ортиқ протест*) қўлланилганлиги таъкидланади. Муаллифнинг фикрича, юқоридаги муаммолар бир қатор эътибор талаб қиладиган жиҳатлар, хусусан: прокурор назорати ҳужжатлари устидан юқори

турувчи прокурорга ёки судга шикоят қилиш масаласининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунда кўрсатилмаганлиги, назорат ҳужжатлари етарли асосларсиз киритилган деб топилганида чақириб олиш тартибининг мавжуд эмаслиги, асоссиз прокурор назорати ҳужжатларини прокуратура органлари фаолиятига доир “П” шаклидаги ҳисоботдан чиқариш масаласининг ҳуқуқий тартибга солинмаганлиги билан узвий боғлиқ бўлиб, бу борада “Прокуратура тўғрисида”ги Қонун ва идоравий ҳужжатларга тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш юзасидан таклифлар илгари сурилган. Шунингдек, илмий ишда халқаро стандартлар талаблари, прокурор назорати амалиёти, олимларнинг қарашлари ва хорижий давлатлар тажрибаси (*Грузия, Молдова, Россия, Беларусь*)дан келиб чиқиб, миллий қонунчиликда барча прокурор назорати ҳужжатлари устидан судга шикоят қилиш тартиби белгиланиши зарур, деган хулосага келинган.

Бундан ташқари, тадқиқот жараёнида 500 га яқин прокурор тақдимномаларини ўрганиш якунига кўра, прокурорлар томонидан тақдимномани тайёрлаш, киритиш ва уни ижросини назорат қилиш борасида кўплаб тизимли камчиликларга йўл қўйилаётганлиги, ўз навбатида, бу тақдимномаларнинг сифати, самарадорлиги ва таъсирчанлигига салбий таъсирини кўрсатаётганлиги қайд этилган. Диссертантнинг фикрича, амалиётда прокурор тақдимномасини кўриб чиқиш билан боғлиқ энг кенг тарқалган муаммо шундаки, тақдимномада кўрсатилган қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги прокурор талаблари кўпинча ҳақиқатда бажарилмай қолмоқда. Муаллиф бу ҳолат тақдимномада кўрсатилган талабларнинг мажбурий ижро этиш кучига эга эмаслиги билан узвий боғлиқлигини илмий-назарий қарашлар, хориж тажрибаси ва прокурор назорати амалиётидан мисоллар келтириш орқали асослаб берган.

Муаллифнинг фикрича, амалиётда прокурор огоҳлантирувлари аксарият ҳолларда содир этиб бўлинган қонунбузарлик факти бўйича хато қўлланилмоқда ёки прокурорда ғайриқонуний хатти-ҳаракатлар тайёрланаётганлиги хусусида ишончли маълумотларнинг мавжудлиги масаласи эътибордан четда қолмоқда. Тадқиқот мобайнида салкам 500 га яқин прокурор огоҳлантирувларини ўрганиш натижасида аниқланишича, қонун талабларига риоя этилмаслиги сабабли асоссиз огоҳлантирувлар (*ўрганилган огоҳлантирувларнинг деярли 30 фоизи*) эълон қилиш ҳолатлари мавжуд. Оқибатда, прокурор огоҳлантирувларининг самарадорлиги ва таъсирчанлиги йўқолиб бормоқда. Бунинг олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси МЖТКнинг 32-моддасида қайд этилган маъмурий жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларга прокурор томонидан расмий огоҳлантирилганига қарамасдан, ғайриқонуний ҳаракатларни давом эттиришни ҳам оғирлаштирув ҳолат сифатида киритиш таклиф этилган. Шу билан бирга, прокурор огоҳлантирувидан кейин унда кўрсатилган қонунбузарликни содир этганлиги учун маъмурий ёки жиноят иши қўзғатилган ҳолларда, огоҳлантирувни иш материалларига қўшиб қўйиш амалиётини жорий этиш зарур деган хулосага келинган. Мазкур таклифлар

қатор ҳуқуқшунос олимларнинг илмий қарашлари (Т.Афанасьева, И.Макарчук, Т.Отческая, В.Панченко) билан ҳам асослантирилган.

Шунингдек, тадқиқот жараёнида прокуратура органлари томонидан судларга ариза киритиш амалиёти ҳам таҳлил қилинган. Таҳлиллар прокурорлар томонидан тадбиркорлик субъектлари, фуқаролар ўртасида тузилган шартнома ва келишувлардан келиб чиқувчи низоларга аралашиш, бунда муайян бир томон манфаатини кўзлаб ҳаракат қилиш амалиёти юзага келганлигини (*бу каби аризалар ушбу йўналишда киритилган аризаларнинг 20 фоизини ташкил этади*) кўрсатган. Диссертант шартномавий муносабатларда маълум бир тараф манфаатини кўзлаб ариза киритилиши процессуал қонунчиликдаги тарафлар тенглиги принципининг бузилишига, тарафларнинг давлат божини тўламаслик учун прокуратурага мурожаат этиш ҳолатининг доимий тус олишига олиб келиши ҳамда ташқи таъсирлар туфайли прокуратура ходимлари томонидан ножўя ва номуносиб хатти-ҳаракатлар (*коррупция ва ҳ.к.*) содир этилишига сабаб бўлади, деб ҳисоблайди. Шунга кўра, юқоридаги каби низолар бўйича маълум бир тараф манфаатини кўзлаб прокурор томонидан даъво ариза киритишга йўл қўймаслик ҳақида амалдаги қонунчилик ва Бош прокурорнинг тегишли соҳавий буйруғига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш таклифи илгари сурилган.

Диссертацияда муаллиф айрим қонунчиликдаги бўшлиқларга урғу беради. Хусусан, ишда илк маротаба прокурорнинг моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарорини қўллаш асослари ёритилган. Диссертант моддий жавобгарлик масаласи Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси билан тартибга солинганлиги боис, прокурор томонидан моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш учун айбдор шахсга тўлиқ ёки қисман моддий жавобгарлик юклатилган ва у билан моддий жавобгарлик тўғрисида шартнома тузилган бўлиши шарт, деган хулосага келади.

Диссертант шуни алоҳида таъкидлайдики, ҳозирда қўлланаётган прокурор назорати ҳужжатлари аниқланаётган барча қонун бузилиши ҳолатидан келиб чиқадиган / келиб чиқиши мумкин бўлган салбий оқибатларни олдини олишга қодир эмас. Бу социологик сўров натижалари билан ҳам исботланган (*респондентларнинг 56 фоизи юқоридаги фикрни тасдиқлаган*). Шу сабабли, ҳозирда назорат ҳужжатларини янада такомиллаштиришга зарурат юзага келган. Тадқиқотчи прокурор томонидан аниқланган қонун бузилиши ҳолатларини зудлик билан бартараф этиш тўғрисидаги мажбурий талабни ўз ичига олган “прокурор талабномаси” номли прокурор назорати ҳужжатини Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунига янги модда сифатида киритиш, ушбу моддада мазкур назорат ҳужжатини қабул қилиш асослари, кўриб чиқиш муддатлари, ҳужжат устидан шикоят қилиш тартибига доир масалаларни баён этишни таклиф этади. Ушбу таклиф хориж тажрибаси (*Беларусь, Тожикистон, Туркменистон, Қирғизистон*), прокурор назорати амалиёти мисоллари билан асослантирилган. Мазкур ҳужжат ва унинг самараси ҳақида фикр билдирган кўплаб олимларнинг (*И.Джурсаев, А.Дарбинян, И.Иманов,*

Е.Коломеев, П.Пригорца, В.Трофимов, И.Устименко) қарашлари қўллаб-қувватланган. Муаллифнинг фикрича, ушбу назорат ҳужжати яққол кўзга ташланиб турган қонун бузилиши оқибатида юзага келиши мумкин бўлган ҳуқуқ ва қонуний манфаатлар бузилишидан келиб чиқувчи жиддий оқибатларни, айниқса, унинг дастлабки босқичида бартараф этиш имконини беради.

Диссертациянинг **“Прокурор ҳуқуқий воситалари тизимида прокурор текширувининг тутган ўрни”** деб номланган тўртинчи бобида қонунлар ижроси устидан прокурор текширувини қонун ҳужжатларида тартибга солишнинг зарурати ва аҳамияти, прокурор текширувининг турлари ва уларни таснифлаш масалалари, прокурор текширувининг босқичлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари, қонунлар ижроси устидан прокурор текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этиш масалалари кўриб чиқилган.

Аввало, тадқиқотчи қонунлар ижроси устидан прокурор текширувини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш масаласи долзарб аҳамият касб этишини таъкидлайди. Бу борада қатор ҳуқуқшунос олимлар (Д.Белоусова, С.Бывальцева, П.Гордынец, Е.Докучаева, О.Дейнеко, М.Запрудская, А.Зейнулла, Э.Исламова, Г.Маликова, С.Нурпеисов, Б.Пўлатов, Ф.Рахимов)нинг илмий-назарий ёндашувларини таҳлил қилади. Муаллиф прокурор текширувларини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишга қарши чиққан Д.Белоусова ва К.Амирбеков каби олимларнинг фикрига қўшилмайди. Диссертант ўз позициясини: *биринчидан*, прокурор текширувига оид масалаларнинг ҳуқуқий тартибга солиниши прокуратура ходимларида текширишни ташкил этиш ва ўтказиш борасидаги шахсий масъулият ҳамда ёндашувни кучайтириши; *иккинчидан*, текширилувчи субъектлар ҳуқуқ ва қонуний манфаатларининг тўлақонли таъминланишига хизмат қилиши; *учинчидан*, прокуратура органлари томонидан текширилувчи субъектларнинг оператив-хўжалик фаолиятига асоссиз аралашувларнинг олди олиниши; *тўртинчидан*, текширилувчи субъектлар томонидан келгусида прокурорнинг текширув билан боғлиқ ҳаракатлари ва қарорлари устидан шикоят қилиш эҳтимолини пасайтириши; *энг муҳими* – прокурор текширувларини ташкил этишда сонга эмас, балки сифатли текширув ўтказишга интилиш ҳиссининг кучайишига олиб келиши, натижада, текширишлар самарадорлиги ва таъсирчанлиги ошиши билан изоҳлайди.

Диссертант прокурор текширувларини ҳуқуқий регламентлаштириш билан боғлиқ жараёнлар ҳали ўзининг бошланғич нуқтасида турибди, деган тўхтамга келган. Унинг фикрича, прокурор текширувининг ҳуқуқий асослари заиф ва мазкур фаолиятни амалга оширишнинг илмий-методологик асослари ҳали ишлаб чиқилмаган. Айни пайтда, қонунлар ижроси устидан назорат функцияси сақланиб қолаётган Россия, Қозоғистон, Беларусь, Туркменистон ва Қирғиз Республикасида юқоридаги масалалар Ўзбекистонга нисбатан мукамалроқ ҳамда тўлиқроқ тартибга солинган. Шу сабабли, қисқа муддатда прокурор ҳуқуқий воситалари, биринчи навбатда, прокурор текширувини ташкил этиш ва ўтказишга доир, жумладан: прокурор назорати

тадбирларининг шакллари, прокурор текширувини ўтказиш муддатлари, текширувчи ва текширилувчи субъектларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, текширишда мутахассислар иштироки, текширишни тўхтатиш ва қайта тиклаш асослари, текшириш якунида расмийлаштириладиган ҳужжатлар, текшириш ҳаракатлари ва қарорлар устидан шикоят қилиш тартиби каби масалалар Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунида, батафсил тарзда Бош прокурорнинг соҳавий буйруғида тартибга солинишини лозимлиги таъкидланиб, тадқиқотчи томонидан “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуннинг 21-моддаси янги таҳрири ҳамда Бош прокурор буйруғи билан тасдиқланадиган “Қонунлар ижроси юзасидан прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш, текшириш натижаларини расмийлаштириш ҳамда прокурор назорати ҳужжатларини тайёрлаш тўғрисида”ги Тартиб лойиҳаси тайёрланган.

Шунингдек, муаллиф тадбиркорлик субъектлари фаолиятида ўтказиладиган прокурор текширувларини қонун ҳужжатларида тартибга солиш масаласи ҳам очиқ қолаётганлигини таъкидлайди. Бу масалада “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини давлат томонидан назорат қилиш тўғрисида” ва “Прокуратура тўғрисида”ги қонунларда бир-бирига тескари жиҳатлар мавжуд. Шу сабабли, тадқиқотчи соҳага доир норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда тадбиркорлик субъектлари фаолиятида текшириш ўтказиш ваколатига эга орган сифатида прокуратура органларини назарда тутиш ёки бундай текширувларни Бош прокурор буйруғи билан тасдиқланадиган низомда (*адлия органларидан норматив-ҳуқуқий ҳужжат сифатида рўйхатдан ўтказган ҳолда*) регламентлаштириш таклифини билдиради.

Бундан ташқари, тадқиқотчи прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш жараёнида юзага келаётган бошқа муаммоларга ҳам диққатни қаратади. У қонунчиликда бирламчи тартибга солиниши зарур бўлган энг муҳим масалалар сифатида прокурорнинг текширилаётган объект ҳудуди ва бино-иншоотларига киришига тўсқинлик қилиш (*респондентларнинг 20 фоизи ушбу муаммо билан тўқнаш келган*), текшириш жараёнида юзага келган саволларга ойдинлик киритиш учун прокуратурага чақирилган шахсларнинг узрли сабабсиз келишдан бош тортиши (*29 фоиз респондент тўқнаш келган*), прокурор сўровига кўра ҳужжат ва маълумотларни тақдим этишни пайсалга солиш, ишончсиз маълумот тақдим этиш (*47 фоиз респондент тўқнаш келган*) каби прокурор текширув ҳаракатларига тўсқинлик қилиш ҳолатларини кўрсатади. Муаллиф бу борада олимларнинг (*Д.Белоусова, Э.Исламова ва б.лар*) илмий-назарий қарашлари, хорижий тажрибани (*Россия, Беларусь, Қирғиз Республикаси, Қозғистон, Тожикистон ва Туркменистон*) ҳам тадқиқ қилган ҳолда, Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунини 6¹-модда билан тўлдириш, прокурор чақирувига асосан узрли сабабсиз келмаган шахсларни прокуратурага мажбурий келтириш тўғрисида қарор қабул қилиш ваколатини “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунда мустаҳкамлаш, Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексининг

197-моддаси диспозициясини прокурорнинг текширилаётган объект худуди ва хоналарига монеликсиз киришга тўсқинлик қилганлик ёки асоссиз рад этганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи норма билан тўлдириш ҳақидаги таклифларни асослантирган.

Илмий ишда прокурор текширувининг турлари ва уларни таснифлаш масалалари ҳам ёритилган бўлиб, тадқиқотчи бу масалада миллий ва хорижий олимларнинг (Е.Алхутова, Т.Казина, О.Коришунова, О.Мадалиев, Б.Пўлатов, Н.Субанова, Т.Сушина, Т.Шеркулова, С.Хусейнова) фикрлари ҳамда прокурор назорати амалиётини ўрганиш асосида прокурор текширувларининг қуйидаги таснифини илгари суради: 1) прокурор фаолияти йўналишига кўра: назорат текширувлари ва назорат билан боғлиқ бўлмаган текширувлар; 2) предметига кўра: мақсадли ва комплекс текширувлар; 3) прокурор текширувини режалаштириш ва ташкил этиш асосларига кўра: режали ва жорий (режадан ташқари) текширувлар; 4) текширув асосининг хусусиятига кўра: текшириш учун асос талаб қиладиган ва асос талаб қилмайдиган текширувлар; 5) текширув сабабига кўра: сигнал (хабарлар) бўйича ўтказиладиган текширувлар ва прокурорларнинг ташаббусига кўра ўтказиладиган текширувлар; 6) муқаддам ўтказилган текширувга нисбатан: назорат тартибидаги, қўшимча ва такрорий текширувлар; 7) текширувчи субъектлар доирасига кўра: махсус прокурор текширувлари, ҳамкорликдаги (аралаш) текширувлар ва идоравий текширувлар (ваколат берилган); 8) текшириладиган органлар доирасига кўра: битта органда ўтказиладиган, бир нечта органда ўтказиладиган ва битта ташкилот тузилмасидаги бир неча тармоқда бир пайтда ўтказиладиган текширувлар; 9) текшириш ўтказиш даврийлигига кўра: ҳар ойда, ҳар чоракда ва ҳар ярим йилда ўтказиладиган текширувлар.

Диссертант томонидан прокурор назорати назарияси ва амалиётида прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш босқичлари борасида ҳалигача ягона тўхтамга келинмаганлиги аниқланиб, прокурор текширувлари 3 босқичда (*тайёргарлик кўриш, бевосита текшириш ўтказиш ва ҳуқуқий баҳо бериш*) ташкил этилиши ва ўтказилиши ҳақида фикр билдирган (С.Баранов, С.Джамбулатов, О.Коришунова, Н.Мельников, К.Разногузов, Н.Субанова, С.Щерба), текширув якунига кўра қўлланилган прокурор таъсир чораларининг амалда ижро этилиши устидан назорат босқичини алоҳида якуний босқичи эканлигини таъкидлаган (И.Иманов, С.Нурпеисов, А.Щербаков) ҳуқуқшунос олимлар икки гуруҳга ажратилиб, таҳлил қилинган. Муаллиф ўз қарашларини иккинчи гуруҳ олимларининг фикрлари билан мос келишини таъкидлайди. Тадқиқотчи прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш жараёнини: 1) режалаштириш (*текширишга тайёргарлик кўриш*); 2) асосий – бевосита текшириш ўтказиш; 3) текширишда аниқланган қонун бузилиши ҳолатларига ҳуқуқий баҳо бериш; 4) якуний – қўлланилган прокурор таъсир чораларининг (ш.ж., прокурор назорати ҳужжатлари) амалда ижро этилиши устидан назорат босқичига ажратади ҳамда ҳар бир босқичда прокуратура ходими томонидан профессионал

даражада ва масъулият билан бажарилиши лозим бўлган ҳаракатлар алгоритмини келтиради.

Диссертацияда бугунги кун учун ниҳоятда долзарб масала – қонунлар ижроси устидан прокурор текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этиш масаласига ҳам алоҳида ўрин ажратилган. Муаллиф прокурор назорати ва прокурор текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этиш зарурлиги тўғрисида асосли фикр-мулоҳазалар илгари сурган тадқиқотчи-олимларнинг (А.Бильдейко, И.Джураев, С.Журсимбаев, Д.Ибрагимов, Ю.Руденя,) қарашларини қўллаб-қувватлайди. Прокурорнинг назорат фаолияти ва текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этишга қарши бўлган А.Ершов каби олимлар билан илмий баҳсга киришади. Муаллиф прокуратура органлари томонидан текширишлар сони 2024 йилда 2021 йилга нисбатан 40 фоизга, қонун бузилиши ҳолатларини аниқлаш кўрсаткичи 522 фоизга ошганлиги прокурор текширувлари кутилган таъсир ва самара бермаётганлигини кўрсатади, деган тўхтамга келади. Шунингдек, прокурор текширувларининг самарадорлиги ва таъсирчанлиги сусайиб бораётганлиги, текширувларни режалаштиришда назорат объектларини “хавфни таҳлил этиш”га асосланган ёндашув билан эмас, балки “ёппасига” қамраб олишга ҳаракат қилинаётганлиги сифатсиз ва асоссиз текширувлар (бундай текширишлар сони 321 тани ташкил этган) ўтказилишига олиб келаётганлигини таъкидлайди. Диссертант илмий-назарий ёндашувлар, хориж тажрибаси, прокурор назорати амалиётига асосланиб, қонунлар ижроси устидан прокурор назорати объектларини ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфига кўра “юқори хавфли”, “ўрта хавфли” ва “паст хавфли” тоифаларга ажратишни таклиф этган ҳамда бу борада тегишли таснифлаш мезонларини ишлаб чиққан.

ХУЛОСА

“Прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллашдаги муаммолар ва такомиллаштириш масалалари” мавзусидаги диссертация якуни бўйича назарий ва илмий-амалий аҳамиятга эга қуйидаги хулосаларга келинди:

I. Илмий-назарий хулосалар:

1. Прокурор назорати фанида “прокурор ҳуқуқий воситалари” категориясига нисбатан “мандаторлар” ва “акторлар” илмий мактаблари шаклланган бўлиб, биринчи илмий мактаб намоёндалари прокурор ҳуқуқий воситаларини мазмун жиҳатидан прокурор ваколатлари билан бир хил эканлигини таъкидласа, “акторлар” ҳуқуқий воситалар қонун билан тартибга солинган прокурор ҳаракатларидан иборат деган қарашни даъво қилади. Юқоридаги илмий мактаблар “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари”ни прокурор ҳуқуқий воситалари билан бир бутунликда кўрмайди. Гарчи, ҳуқуқий восита ваколат билан боғлиқ бўлса-да, улар бошқа-бошқа категориялар эканлиги, шу билан бирга, улар биргина прокурор ҳаракатларида ҳам ўз аксини топмаслиги, ушбу атамага нисбатан

инклюзив ёндашув мақсадга мувофиқ бўлиши тўғрисидаги илмий қараш илгари сурилди.

Ўз навбатида, “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари” ҳам бир хил маъноли тушунчалар бўлмай, прокурор таъсир чоралари прокурор назорати ҳужжатларини қамраб олиши ва айти пайтда бу икки тушунча “прокурор ҳукуқий воситалари”нинг таркибий қисми ҳисобланиши ҳақида ҳулосага келинди.

2. Илмий ишда “прокурор ҳукуқий воситалари”, “прокурор таъсир чоралари” ва “прокурор назорати ҳужжатлари” тушунчалари концептуал ва методологик жиҳатдан таҳлил этилиб, қуйидаги муаллифлик таърифлари шакллантирилди:

“Прокурор ҳукуқий воситалари” – бу прокурорлик фаолиятида қўлланиладиган, қонун ҳужжатлари билан тартибга солинган прокурор ҳаракатлари ва ҳужжатлари мажмуи бўлиб, улар орқали прокурор ваколатлари амалга оширилади.

“Прокурор таъсир чоралари” – прокурор ҳукуқий воситаларининг таркибий қисми бўлиб, прокурорнинг назорат ва назорат билан боғлиқ бўлмаган фаолиятида қўлланиладиган, аниқланган қонун бузилишига нисбатан ҳукуқий таъсир кўрсатиш бўйича шакл ва усуллар йиғиндиси.

“Прокурор назорати ҳужжатлари” – прокурор таъсир чораларининг муҳим таркибий қисми бўлиб, аниқланган қонун бузилиши ҳолатини бартараф этиш ва олдини олишга қаратилган, ўзига хос белгилари билан бошқа прокурор ҳужжатларидан фарқланувчи, ёзма (ш.ж., электрон) шаклда ифодаланадиган, прокуратура органларининг ваколатли мансабдор шахслари томонидан фақатгина назорат фаолиятида қонунда белгиланган тартибда қўлланиладиган махсус ҳукуқий ҳужжатлардир.

Ушбу тушунчаларнинг фанга киритилиши ҳам назарий, ҳам амалий аҳамиятга эга бўлиб, прокурор назорати фани учун илмий методологик функцияни бажаради.

3. Ўзбекистон миллий қонунчилиги ва прокуратура органларининг идоравий ҳужжатларида прокурор ҳукуқий воситаларига доир баъзи нормалар учраса-да, улар прокурор ҳукуқий воситаларини ҳар томонлама ва тўлақонли тартибга солишга қодир эмас. Айниқса, прокурор текширувларини тартибга солувчи ҳукуқий асосларни ишлаб чиқиш ва такомиллаштиришга бўлган зарурат бугунги кунда ўта муҳим аҳамиятга эга. Прокурор текширувининг ҳукуқий асослари заиф ва мазкур фаолиятни амалга оширишнинг илмий-методологик асослари ишлаб чиқилмаган. Прокурор текширувларини ҳукуқий регламентлаштириш билан боғлиқ жараёнлар ҳали ўзининг бошланғич нуқтасида турибди. Шу сабабли, қисқа муддатларда прокурор ҳукуқий воситалари, биринчи навбатда, прокурор текширувини ташкил этиш ва ўтказишга доир долзарб масалалар Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунида, батафсил тарзда Бош прокурорнинг соҳавий буйруғида тартибга солинишини лозим бўлади (*Лойиҳалар диссертация иловасида келтирилган*).

4. Прокурор ҳукукий воситаларини тайёрлаш ва қўллаш принциплари ушбу воситаларни тайёрлаш ва қўллаш жараёнини юридик тартибга солишнинг бошланғич асоси ва тизим ҳосил қилувчи элементи бўлиб майдонга чиқади. Улар прокурор ҳукукий воситаларининг янада самарали, натижадор ва таъсирчан бўлишига кўмаклашади. Илмий ишда прокурор ҳукукий воситаларини тайёрлаш ва қўллаш принципларига қонунийлик, прокурор томонидан прокурор ҳукукий воситаларини тайёрлаш ва қўллашда барчага бир хил муносабатда бўлиш, қонунлар ижроси устидан прокурор текширувларини режалаштириш ва ташкил этишнинг асослантирилганлиги, ҳукукий воситаларни тайёрлаш ва қўллашда прокурорнинг мустақиллиги, прокурорнинг хўжалик фаолиятига ва бошқа фаолиятга аралашувга йўл қўйилмаслиги ҳамда прокурор ҳукукий воситаларини тайёрлаш ва қўллашда мақсадга мувофиқлик принциплари мансублиги ҳақида ҳулосага келинди. Прокуратура ходимлари юқоридаги принциплар мазмунидан келиб чиқувчи талабларга риоя этишлари, прокурор ҳукукий воситаларини тайёрлаш ва қўллаш билан боғлиқ барча ҳаракатларини қонун билан берилган ваколатлар доирасидан четга чиқмаган ҳолда амалга оширишлари шарт.

5. Прокурор ҳукукий воситаларининг хилма-хиллиги уларни муайян белгилар асосида маълум бир тизимга солишни тақозо қилади. Тадқиқот мобайнида прокурор ҳукукий воситаларининг турларини мақсади, функционал мансублиги, норматив тартибга солиш манбаси ва ифодаланиш шаклига кўра таснифлаш таклиф этилди. Диссертацияда қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида айни пайтда қўлланилаётган прокурор ҳукукий воситалари: 1) *мақсадига кўра*: а) қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни аниқлашга қаратилган воситалар ҳамда б) аниқланган қонун бузилишига нисбатан таъсир кўрсатиш воситаларига; 2) *функционал мансублигига кўра*: а) прокурор назорати воситалари ва б) прокурор назорати билан боғлиқ бўлмаган воситаларга; 3) *норматив тартибга солиш манбасига кўра*: а) процессуал назорат воситалар ва б) непроцессуал назорат воситаларга; 4) *ифодаланиш шаклига кўра*: а) ҳаракатлар ва б) ҳужжатларга таснифланди.

6. Қонун бузилиши ҳолатини аниқлаш бўйича прокурорнинг ҳал қилувчи ҳукукий воситаси ҳисобланган прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш жараёни прокуратура ходимидан юқори даражада масъулият билан ёндашувни талаб қилади. Бироқ, прокурор назорати амалиётида сифатсиз ва самарасиз текширувлар ташкил этиш ва ўтказиш ҳолатлари ҳамон учрамоқда. Бу борада прокурор текширувларининг пухта тайёргарликсиз, юзаки режалар асосида ташкил этилиши, текшириш аввалида соҳадаги қонунчилик аҳволининг чуқур таҳлил қилинмаслиги, текширишларда қонунлар ва бошқа норматив-ҳукукий ҳужжатлар четда қолиб, норматив характерга эга бўлмаган ҳужжатлар ижросини текширишга эътибор қаратилиши, текшириш предмети доираси тўлиқ аниқланмасдан, ўрганилиши лозим бўлган масалалар батафсил белгилаб олинмаслиги, текширишда иштирок этувчи мутахассисларнинг билим ва тажрибаси

қониқарсизлиги каби омил ва сабаблар текширишлар сифати, самарадорлиги ҳамда таъсирчанлигига салбий таъсир кўрсатаётганлиги асослаб берилди.

7. Прокурор текшируви бир хилда такрорланувчи, статик ҳаракатлар мажмуи эмас, балки динамик жараёндир. У текшириш объекти, унинг ўзига хос хусусиятлари, текширишда ўрганиладиган масалалар ҳамда танланадиган текшириш услуби ва тактикасига қараб прокурор назорати фанида биридан фарқланувчи алоҳида турларга ажратилади. Диссертацияда прокурор текширувининг турларига нисбатан илгари сурилган илмий-назарий ва амалий ёндашувлар ўрганилиб, уларни прокурор фаолиятининг йўналиши, предмети, текширишни режалаштириш ва ташкил этиш асослари, текшириш асосининг хусусияти, текшириш сабаби, муқаддам ўтказилган текширувга нисбатан муносабат, текширувчи субъектлар доираси, текшириладиган органлар доираси ва текшириш ўтказиш даврийлигига кўра таснифлаш таклиф этилди.

8. Прокурор назорати назарияси ва амалиётида прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш босқичлари тўғрисида яқдил ёндашув ва қарашлар ҳанузгача шаклланмаган. Тадқиқот мобайнида прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш жараёни тўртта босқичга: режалаштириш (тайёргарлик кўриш), асосий, ҳуқуқий баҳо бериш ва якуний босқичларга ажратилди. Ҳар бир босқичда прокуратура ходими томонидан профессионал даражада ва масъулият билан бажарилиши лозим бўлган ҳаракатлар алгоритми баён этилди. Текшириш якунига кўра қўлланилган прокурор таъсир чораларининг тўлиқ ижро этилиши устидан назорат жараёни ҳам текширишни ташкил этиш ва ўтказишнинг алоҳида босқичи эканлиги, текшириш ўтказилган объектлар фаолиятининг келгусида қонуний асосларда йўлга қўйилиши, ўтказилган текширишнинг самарадорлиги, қўлланилган прокурор назорати ҳужжатларининг таъсирчанлиги айнан мазкур босқич билан узвий боғлиқ эканлиги илмий-амалий жиҳатдан асослаб берилди. Прокурор томонидан ушбу босқичга нисбатан эътиборсиз муносабатда бўлиниб, қўлланилган прокурор назорати ҳужжатларининг тўлиқ ва сифатли ижро этилиши устидан қатъий назорат ўрнатилмас экан, прокурор текширувидан кўзланган мақсадга эришиб бўлмайди, деган хулосага келинди.

9. Прокурор назорати ҳужжатлари бошқа прокурор ҳужжатларига нисбатан ўзига хос белгилари билан ажралиб туради. Айни пайтда, ушбу белгилар прокурор назорати ҳужжатининг самарали ва таъсирчанлигини таъминлашга кўмаклашади. Илмий ишда бу борадаги илмий-назарий ёндашувлар ва назорат ҳужжатларини амалиётда қўллашнинг ўзига хос жиҳатлари тадқиқ этилиб, прокурор назорати ҳужжатларига қонунийлик, чекланган императивлик, тезкорлик (оперативлик), индивидуаллик, ишонтириш, натижадорлик, мақсадга мувофиқлик, билвоситалилик ва ёзма (ш.ж., электрон) шаклда ифодаланиш каби асосий белгилар мансублиги ҳақида хулоса илгари сурилди.

10. Ўзбекистон Республикаси Бош прокурорининг буйруқ ва кўрсатмаларида, Бош прокуратура ҳайъати қарорларида прокурорлардан

прокурор назорати ҳужжатларининг сифати ва таъсирчанлигини таъминлаш, уларни асоссиз ва қонунга зид қўллаш ҳолатларига батамом чек қўйиш доимий равишда талаб этиб келинмоқда. Шунга қарамай, вилоятлар ва уларга тенглаштирилган прокуратуралар томонидан қўйи прокуратуралар прокурор назорати ҳужжатларининг қонунийлиги, асослилиги ва сифатини ҳар ойда ўрганиб бориб, уларнинг бир хилда қўлланилишини таъминлаш юзасидан Бош прокурорнинг соҳавий буйруғи талаблари лозим даражада бажарилмаяпти. Оқибатда, ҳудудларда буйруқ талаблари бузилиб, асоссиз ва сифатсиз назорат ҳужжатлари қўллаш билан боғлиқ жиддий хатокамчиликларга йўл қўйиб келинмоқда. Диссертацияда прокурор текшируви натижалари бўйича асоссиз ва сифатсиз прокурор назорати ҳужжатлари қўллаш, қўйи прокурорлар томонидан бир турдаги прокурор назорати ҳужжатини бошқа турдаги назорат ҳужжати билан алмаштириш, ҳисобот кўрсаткичларини сунъий ошириб кўрсатишга уриниш, ваколатли орган (мансабдор шахс) томонидан назорат ҳужжатлари белгиланган тартибда кўриб чиқилишини назорат қилмаслик каби сабаблар прокурор назорати ҳужжатларининг сифати ва таъсирчанлигига салбий таъсир кўрсатаётганлиги илмий-амалий жиҳатдан асослантирилди.

11. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 20-моддаси талабларидан келиб чиқиб, прокуратура органлари томонидан қўлланиладиган ҳуқуқий воситалар, айниқса, прокурор текширувлари якунига кўра қўлланиладиган прокурор назорати ҳужжатлари мутаносиблик принципига асосланиши ва қонун бузилишининг ҳақиқатда бартараф этилишига эришиш, бузилган ҳуқуқларни тиклаш ва содир этилган қонунбузарликнинг хавфлилик даражасидан келиб чиққан ҳолда айбдор шахсларнинг жавобгарлик масаласини белгилаш, профилактик таъсир ўтказиш мақсадларига эришиш учун етарли бўлиши керак. Қонунлар ижроси юзасидан прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказиш жараёнида прокуратура органларининг текширилаётган субъект (объект) билан ўзаро муносабатларида юзага келадиган қонунчиликдаги барча зиддиятлар ва ноаниқликлар улар фойдасига талқин этилиши зарур.

12. Миллий қонунчиликда прокурор назорати ҳужжатлари устидан юқори турувчи прокурор, айниқса судга шикоят қилиш масаласининг тартибга солинмаганлиги оқибатида назорат ҳужжатларини қўллайдиган прокурор шахсий масъулият ва жавобгарлик ҳиссидан озод бўлиб қолмоқда. Ваҳоланки, ҳатто қонунларнинг аниқ ва бир хилда бажарилишини назорат қилувчи прокурор ҳам назорат ҳужжатларини асоссиз ва ноқонуний қўллаши мумкинлигини истисно этиб бўлмайди. Шунга кўра, илмий ишда халқаро стандартлар талаблари, прокурор назорати амалиёти, олимларнинг қарашлари ва хорижий давлатлар тажрибаси (Грузия, Молдова, Россия, Беларусь ва ҳ.к.)дан келиб чиққан ҳолда, миллий қонунчиликда барча прокурор назорати ҳужжатлари устидан судга шикоят қилиш тартиби белгиланиши зарур, деган хулоса илгари сурилди. Ушбу мақсадда прокурор назорати ҳужжатлари устидан юқори турувчи прокурорга ёки судга шикоят қилиш ҳуқуқи ва муддатларини Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура

тўғрисида”ги Қонунида мустаҳкамлаш зарурлигига оид таклиф асослаб берилди. Шубҳасиз, прокуратура органлари ходимлари касбий малакаси ва амалий тажрибаси жиҳатидан элитар ҳуқуқшунослар сирасига киради. Улар тор доирадаги идоравий манфаатларни кўзламайди. Шу билан бирга, прокурор назорати ҳужжатлари устидан юқори турувчи прокурор, айниқса, судга шикоят қилиш тартибининг белгиланиши прокурорлар корпусининг мазкур ҳужжатларни қўллашда ҳушёр тортишга, касбий малакасини мунтазам ошириб бориш учун интилишга, қонун устуворлигининг юқори даражада таъминланишига, энг асосийси – назорат амалиётида прокурорлар томонидан сифатсиз, асоссиз ва ноқонуний назорат ҳужжатлари қўлланилишини олдини олишга хизмат қилади.

II. Прокурор ҳуқуқий воситаларининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштиришга доир хулоса ва таклифлар:

13. Қонунга зид ҳужжатга нисбатан прокурорга протест келтириш ёки процессуал қонунчиликда белгиланган тартибда ушбу ҳужжатни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги ариза билан судга мурожаат этиш масаласини ҳал этишда прокурорга танлов имкониятини беришни назарда тутувчи ўзгартиш ва қўшимчаларни Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунининг 38-моддасига (Прокурор протести) киритиш зарурлиги ҳақидаги таклиф илгари сурилган.

14. Диссертацияда прокурорлар томонидан асоссиз ва сифатсиз прокурор назорати ҳужжатларини (ш.ж., прокурор протестларини) қўллаш каби салбий ҳолатга барҳам бериш мақсадида:

а) қонунлар ижроси устидан назорат йўналишида келтирилган ва юқори турувчи прокурор томонидан асоссиз ва ноқонуний деб топилган прокурор назорати ҳужжатларини (ш.ж., прокурор протестларини) чақириб олишни назарда тутувчи ўзгартириш ва қўшимчаларни Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунига киритиш;

б) қуйи турувчи прокурорлар томонидан қўлланилган асоссиз ва ноқонуний прокурор назорати ҳужжатларини прокуратура органлари фаолиятига доир “П” шаклидаги ҳисоботдан чиқариш тартиби ва муддатларини Бош прокурорнинг 2017 йил 18 декабрдаги 177-сон буйруғи билан тасдиқланган “Прокуратура органлари фаолиятига доир “П” шаклидаги ҳисоботни тузиш ва тақдим этиш тартиби тўғрисида”ги Йўриқномада акс эттириш тўғрисидаги таклифлар илгари сурилди.

15. Илмий ишда қонунчиликдаги мавжуд бўшлиқларни тўлдириш, прокурор ваколатларини кенгайтириш, прокурор назорати ҳужжатларини қўллаш асосларини аниқлаштириш, қонунлар ижроси устидан назорат самарадорлиги ва таъсирчанлигини кучайтириш мақсадида:

а) Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунини прокурорнинг ҳужжатлар, материаллар ва бошқа маълумотларни (шу жумладан, электрон ҳужжатлар) тақдим этиш тўғрисидаги сўров хатини ижро этиш муддатлари ва истисно этувчи ҳолатларни аниқ белгилашни назарда тутувчи 6¹-модда билан тўлдириш;

б) Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунининг 40-моддасини прокурор тақдимномасида кўрсатилган қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги прокурор талабларининг бажарилиши мажбурийлиги, тақдимнома келиб тушган кундан бошлаб бир ойлик муддат ичида қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш бўйича аниқ чора-тадбирлар қабул қилиниши шартлигини назарда тутувчи норма билан тўлдириш;

в) Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунининг 39-моддасига моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор моддий жавобгарликка тортиш ва бевосита моддий зарарни ундириш ваколатига эга бўлган орган (мансабдор шахс) томонидан ушбу ҳужжат келиб тушган кундан бошлаб ўн беш кун ичида кўриб чиқиши, кўриб чиқиш натижалари ҳақида уч кунлик муддатда прокурорга ёзма равишда маълум қилиниши шарт эканлигини белгиловчи норма киритиш;

г) бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларни самарали ва тезкорлик билан ҳимоя қилиш воситаси сифатида қонунбузарликка зудлик билан барҳам беришни назарда тутувчи “прокурор талабномаси” деб номланган янги 42¹-модда билан Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунини тўлдириш лозимлиги асослаб берилди.

16. Прокуратура органлари томонидан тадбиркорлик субъектлари фаолиятини текшириш билан боғлиқ юзага келган ҳуқуқий бўшлиқни тўлдириш, бу каби прокурор текширувларини қонун ҳужжатлари билан аниқ тартибга солинишини таъминлаш мақсадида:

а) қабул қилиниши кўзда тутилган Ўзбекистон Республикаси Тадбиркорлик кодекси ёки соҳага доир амалдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда (Президент Фармони ва ҳ.к.) тадбиркорлик субъектлари фаолиятида текшириш ўтказиш ваколатига эга давлат органи сифатида прокуратура органларини ва қонунлар ижроси устидан прокурор назорати ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашга қаратилган қонунлар ижроси устидан прокурор назорати соҳаларини назарда тутиш;

б) (ёки), прокурор назорати тартибида амалга ошириладиган назорат тадбирларини фақатгина Ўзбекистон Республикасининг “Прокуратура тўғрисида”ги Қонуни билан белгиланган тартибда ўтказилишига доир нормани Қонуннинг 21-моддасига киритиш ҳамда тадбиркорлик субъектлари фаолиятида ўтказиладиган прокурор текшируви тартибини Бош прокурор буйруғи билан тасдиқланадиган низомда (адлия органларидан норматив-ҳуқуқий ҳужжат сифатида рўйхатдан ўтказган ҳолда) тартибга солиш ҳақидаги таклиф илгари сурилди.

III. Ҳуқуқни қўллаш амалиёти самарадорлигини оширишга доир хулоса ва тавсиялар:

17. Прокурор протестини асоссиз кўриб чиқмаслик, пайсалга солиш ва рад қилиш, протест самарадорлиги ва таъсирини кучайтириш, ғайриқонуний ҳужжатни қабул қилишдан келиб чиқувчи салбий оқибатларни тезкорлик

билан бартараф этиш, бузилган ҳуқуқ ва эркинликларнинг оператив тикланишини таъминлаш мақсадида диссертацияда мулк даҳлсизлиги ва ерни тасарруф этиш билан боғлиқ ноқонуний ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан прокурор томонидан протест келтириш эмас, балки уларни бекор қилиш ёки ҳақиқий эмас деб топиш ҳақида белгиланган тартибда судларга ариза киритиш амалиётидан кенг фойдаланиш зарурлиги илмий-амалий жиҳатдан асослантирилди.

18. Илмий ишда прокурор огоҳлантирувининг сифати ва таъсирчанлигини кучайтириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексининг 32-моддасида қайд этилган маъмурий жавобгарликни оғирлаштирувчи ҳолатларга прокурор томонидан расмий огоҳлантирилганига қарамасдан, ғайриқонуний ҳаракатларни давом эттиришни оғирлаштирувчи ҳолат сифатида киритиш, шу билан бирга, прокурор огоҳлантирувидан кейин унда кўрсатилган қонунбузарликни содир этганлик учун маъмурий ёки жиноят иши қўзғатилган ҳолларда, огоҳлантирувчи ушбу маъмурий ёки жиноят иши материалларига шахсни содир этган ғайриқонуний қилмишига нисбатан субъектив муносабатини ифодаловчи ҳужжат сифатида қўшиб қўйиш амалиётини жорий этиш таклиф этилди.

19. Шартномавий муносабатларда маълум бир тараф манфаатини кўзлаб ҳаракат қилиниши оқибатида тарафлар тенглиги принципининг бузилиши, айрим хўжалик юритувчи (тадбиркорлик) субъектлар томонидан белгиланган давлат божини тўламаслик учун прокуратура органларига мурожаат этиш ҳолатининг мунтазам тус олиши, ташқи таъсирлар туфайли прокуратура ходимлари томонидан ножўя ва номуносиб хатти-ҳаракатлар содир этилишига йўл қўймаслик мақсадида диссертацияда Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунининг 23-моддаси, Ўзбекистон Республикаси “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида”ги Қонунининг 23-моддаси ва Бош прокурорнинг 2017 йил 24 ноябрдаги “Ижтимоий ва иқтисодий қонунчилик ижроси устидан прокурор назоратини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 166-сонли буйруғига прокуратура органлари томонидан хўжалик юритувчи (тадбиркорлик) субъектлар, фуқаролар ўртасида тузилган ўзаро шартнома ҳамда келишувлардан келиб чиққан низолар бўйича маълум бир тараф манфаатини кўзлаб ҳаракат қилиш, шу жумладан, даъво ариза киритишга йўл қўймаслик бўйича тегишли ўзгартириш ва қўшимча киритиш таклифи илгари сурилди.

20. Прокуратура органлари томонидан текшириш ўтказиш жараёнида юзага келаётган айрим муаммолар (прокурорнинг текширув ҳаракатларига тўсқинлик қилиш, прокурор чақирувига кўра ҳозир бўлишдан бўйин товлаш ва ҳ.к.) ва илғор хорижий тажрибани назарий-амалий жиҳатдан таҳлил қилиш натижасига кўра:

а) прокурор чақирувига асосан текшириш жараёнида юзага келган саволларга аниқлик киритиш мақсадида тушунтириш бериш учун узрли сабабсиз келмаган шахсларни прокуратурага мажбурий келтириш тўғрисида

қарор қабул қилиш ва ички ишлар органлари орқали ижро этиш ваколатини Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги Қонунининг 22-моддасида мустаҳкамлаш;

б) Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги Кодексининг 197-моддаси (Прокурорнинг қонуний фаолиятига тўсқинлик қилиш ва унинг талабларини бажармаслик) диспозициясини вазирликлар, идораларнинг, корхоналар, муассасалар, ташкилотларнинг, ҳарбий қисмларнинг ҳудуди ва хоналарига монеликсиз киришга тўсқинлик қилганлик ёки асоссиз рад этганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи норма билан тўлдириш таклифи билдирилди.

21. Прокурор назорат фаолияти ва прокурор текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этишга бўлган зарурат ҳамда унинг аҳамияти илмий-амалий жиҳатдан асослантирилиб, ушбу мақсадда қонунлар ижроси устидан прокурор назорати объектларини ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфига кўра баҳолашнинг аниқ мезонларини ишлаб чиққан ҳолда, “юқори хавфли”, “ўрта хавфли” ва “паст хавфли” каби тоифаларга ажратиш; бунда прокурор текширувларини фақатгина “юқори хавфли” назорат объектларида ўтказиш, “ўрта хавфли” назорат объектларида ҳуқуқбузарликлар профилактикасига урғу бериш ҳамда ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфи паст объектлар фаолиятига умуман аралашмаслик, уларда назорат тадбирлари ўтказмаслик зарур, деган хулосага келинди. Прокурор назорати объектларини тоифаларга ажратишда инсон факторини истисно қилувчи илғор ахборот технологиялари (сунъий интеллект)ни қўллаш ижобий самара бериши таъкидланди.

22. Илмий ишда прокурор назорати объектларини ҳуқуқбузарлик содир этиш хавфига кўра таснифлаш мезонлари сифатида: а) муайян давр мобайнида назорат объекти фаолиятига доир прокуратурага келиб тушган шикоятлар сони ва уларни текшириш натижалари; б) ОАВ, ижтимоий тармоқлар ва интернет сайтларида назорат объекти фаолиятига доир эълон қилинган хабарлар ҳамда уларни текшириш натижалари; в) назорат объектида назорат қилувчи органлар томонидан ўтказилган текшириш ва тафтиш натижалари; г) назорат объектида прокуратура органлари томонидан муқаддам ўтказилган текширишларда аниқланган қонунбузарлик ҳолатларининг бартараф этилган/этилмаганлиги (назорат тартибида ўтказиладиган текширишлар натижалари асосида); д) назорат объектига оид тезкор-қидирув ва бошқа ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар томонидан прокуратура органларига тақдим этилган “оператив маълумотлар” ва уларни кўриб чиқиш натижалари; е) прокурор томонидан назорат объекти фаолиятида бевосита аниқланган қонун бузилиши ҳолатларининг сони ва уларнинг хусусияти каби мезонларни кўрсатиш таклиф қилинди.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 AT THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

KOMILOV AVAZBEK BOKIJONOVICH

**PROBLEMS OF APPLYING AND ISSUES OF IMPROVING THE LEGAL
MEANS OF THE PROSECUTOR'S OFFICE IN THE ACTIVITIES OF
SUPERVISION OVER THE EXECUTION OF LAWS**

**12.00.07 - Judicial authority. Prosecutorial supervision. Organization of law enforcement
activity. Advocacy**

**DISSERTATION ABSTRACT
of doctor of science (DSc) in law**

Tashkent – 2025

The theme of doctoral dissertation (DSc) was registered at the Supreme Attestation Commission under the ministry of higher education, science and innovation of the Republic of Uzbekistan with number B2023.1.DSc/Yu234.

The dissertation is prepared at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)) on the website of the Scientific Council (www.proacademy.uz) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor:

Pulatov Baxtiyar Xalilovich
Doctor of Sciences in Law, Professor

Official opponents:

Mamasiddiqov Muzaffarjon Musajonovich
Doctor of Sciences in Law, Professor

Djurayev Ixtiyor Baxtiyorovich
Doctor of Sciences in Law, Professor

Davlyatov Valisher Xakimjanovich
Doctor of Sciences in Law, Professor

Leading organization:

Academy of Justice of the Republic of Uzbekistan

The defense of the dissertation will be held at 10⁰⁰ on 14th October 2025 at meeting of the Scientific Council DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan (Address: 100190, Rikhsili street, 9. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 202-04-96, e-mail: info@proacademy.uz).

The dissertation is available at the Information Resource Centre of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan (registered No.69), (100190, Rikhsili street, 9. Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 202-04-96.

The abstract of the dissertation is distributed on 30 September in 2025.
(Registry Protocol No.33 on 30 September 2025).

M.A.Aminjonova
Chairman of the Scientific Council
awarding scientific degrees, Doctor of
Science in Law, Professor

Sh.I.Shayzakov
Scientific secretary of the Scientific
Council awarding scientific degrees,
Doctor of Philosophy in Law, Docent

V.Karimov
Chairman of the scientific seminar at the
Scientific Council awarding scientific
degrees, Doctor of Science in Law,
Professor

Introduction (annotation of doctoral dissertation (DSc))

The relevance and necessity of the dissertation topic. In all developed countries of the world, issues related to the improvement of legal mechanisms that reliably and effectively protect the rights and freedoms of citizens, as well as the legally protected interests of society and the state, are of paramount importance. In this regard, prosecutorial legal means come to the fore as a legal mechanism that ensures the supremacy of the law, strengthens legality, and protects the legally protected interests of the individual, society, and the state. Therefore, it is of great importance to scientifically study the issues of precisely defining the legal status of prosecutorial bodies, regulating their activities in accordance with the requirements of modern times and international standards¹, ensuring the true independence of prosecutorial bodies from the branches of government², and, in particular, creating and strengthening the legal foundations of relations related to the use of prosecutorial legal means.

A number of scientific studies are being conducted around the world on improving the organizational and legal foundations of prosecutorial bodies, strengthening the openness and transparency of these bodies' activities and their accountability to society, and ensuring cooperation between prosecutorial bodies and civil society institutions as well as citizens. In particular, special attention is paid to issues such as strengthening the normative and legal foundations of the basic rights, obligations, and professional responsibility of prosecutors, and legally regulating relations related to the use of prosecutorial legal means – research areas of significant scientific and practical value.

Systematic reforms are being implemented in our country to improve the organizational and legal foundations of the activities of prosecutor's offices. For example, the priority direction of Goal 17 of the “Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026,” approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-60 dated January 28, 2022, is to create a solid legal basis for open and fair prosecutor's office activities that strictly ensure legality, and to make the principle “Law is paramount, punishment is inevitable” the main criterion. In this regard, the aim is to introduce a new system that harmonizes state and public control in exercising control over the clear and uniform implementation of laws by prosecutor's offices³. However, the fact that Uzbekistan ranked only 83rd out of 142 countries in the 2024 Global Rule of Law Index, a decline of 5 places compared to 2023⁴, and the fact that the number of violations identified by prosecutorial inspections has increased by 500 percent over the past three years⁵, indicate that prosecutorial supervision over the execution of laws is not sufficiently effective. Also, in current prosecutorial supervision practice, systemic problems and errors in the application of prosecutorial legal means are still encountered. In

¹ <http://rm.coe.int/1680747391>.

² <https://www.venice.coe.int>., <https://www.icj.org/en>

³ National Database of Legislative Information, 20.05.2025, No. 06/25/87/0451.

⁴ <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2024/ranking>

⁵ Unified Reporting Portal of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan // <https://newreport.bp.gov/>.

particular, during a comprehensive audit of the activities of lower prosecutorial bodies in the regions to strengthen legality, protect the rights and freedoms of citizens, and implement the decisions of the board, it was found that between 2021 and 2024, regional prosecutorial offices conducted more than 300 low-quality and ineffective prosecutorial inspections, applied about 4,500 unfounded and low-quality control acts, and made serious errors and shortcomings. This is directly related to the fact that relations related to the use of legal means in the supervision of the implementation of laws by prosecutorial bodies have not yet been fully regulated by law. The above circumstances set the task for legal science to scientifically analyze the issues of the use of legal means in the supervision of the execution of laws, identify systemic problems, and develop scientific solutions to eliminate them, thus highlighting the high relevance of the dissertation topic.

This dissertation is carried out in accordance with the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” (2001), the Decrees of the President of the Republic of Uzbekistan “On the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022–2026” (2022), “On the Strategy of Uzbekistan – 2030” (2023), “On Improving State Control Mechanisms in the Fuel and Energy Sector and Introducing the ‘Digital Energy Control’ System” (2023), “On Measures to Strengthen Control Over Compliance with and Implementation of Legislation in the Field of Poverty Reduction and Social Protection of the Population” (2024), the Resolution “On Additional Measures to Strengthen Control Over the Implementation of the Program for the Development of Social and Production Infrastructure of the Republic of Uzbekistan and Other State Programs” (2021), and other regulatory legal acts on the topic. This research contributes to their implementation to a certain extent.

Compliance of the research with the priority directions of the republican science and technology development. This dissertation was carried out in accordance with the priority direction of Republican Science and Technology Development, Section I: “Spiritual, moral and cultural development of a democratic state and legal society, and the formation of an innovative economy.”

Review of foreign scientific research on the topic of the dissertation¹. Scientific research on the principles of ensuring the independence of prosecutorial bodies, the basic rights and obligations of prosecutors, standards of professional responsibility, and the use of legal means by prosecutorial bodies and their legal regulation has been conducted in international organizations, higher educational institutions, and research centers of developed foreign countries, including the International Association of Prosecutors (Netherlands), the Consultative Council of European Prosecutors (France), the Venice Commission of the Council of Europe (France), the International Commission of Jurists (Switzerland), the International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy (Canada), West

¹The review of foreign scientific research on the topic of the dissertation is based on the following sources: <https://www.iap-association.org/>, <https://rm.coe.int/>, <https://www.coe.int/en/web/venice-comission/>, <https://www.icj.org/en/>, <https://icclr.org/>, <https://heinonline.org/HOL/>, <https://www.wunu.edu.ua/>, <https://agprf.org/>, <https://www.academy-gp.edu.kz/>.

Ukrainian National University (Ukraine), the Scientific Research Institute of the University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation (Russia), and the Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy under the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan).

The following scientific research results have been achieved in international organizations, leading scientific centers, and higher educational institutions around the world, including: standards of professional responsibility for all prosecutors and rules on their basic rights and obligations have been proposed (International Association of Prosecutors); a proposal has been made to divide prosecutorial bodies into groups according to their place in the system of state authorities (Consultative Council of European Prosecutors); international principles of independence and accountability of prosecutors have been developed (International Commission of Jurists); guarantees of non-interference in the activities of prosecutorial bodies and European standards for ensuring the independence of the prosecutorial body have been developed (Venice Commission of the Council of Europe); recommendations have been made to strengthen the responsibility of prosecutorial bodies for ensuring and strengthening the implementation of laws (International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy); it has been suggested to improve the activities of prosecutorial bodies through a comparative legal study of existing models in international practice (West Ukrainian National University); the types and specific features of means of ensuring legality by the prosecutor have been proposed (Scientific Research Institute of the University of the Prosecutor's Office of the Russian Federation); and, as a prosecutor's legal tool, the procedures and stages of prosecutor's investigations have been developed (Interdepartmental Research Institute of the Law Enforcement Academy of the Republic of Kazakhstan).

The level of study of the problem. In our country, the issues of eliminating problems in the use of legal means in the activities of prosecutor's offices to control the implementation of laws and improving the legal means of the prosecutor were studied for the first time as an independent research object. Some aspects of this topic have been studied by national legal scholars, including A.D.Davletov, I.K.Dzhasimov, I.B.Dzhuraev, D.Sh.Ibragimov, Z.S.Ibragimov, O.M.Madaliev, G.R.Malikova, M.M.Mamasiddikov, M.Makhbubov, F.H.Otakhonov, B.X.Pulatov, F.X.Rakhimov, M.X.Rustamboev, Sh.J.Rakhimov, A.X.Saidov, M.T.Abdukhakimov and others.

Problems related to the use of prosecutorial legal means in the activities of control over the implementation of laws in the CIS member states, their elimination and legal regulation of prosecutorial legal means have been studied by E.Yu.Alkhutova, K.I.Amirbekov, O.R.Bezsaliy, S.D.Bekisheva, S.G.Byvaltseva, M.V.Byzova, T.A.Vasilyeva, I.S.Viktorov, A.Yu.Vinokurov, O.V.Voronin, I.I.Golovko, N.P.Dudin, Ye.N.Dokuchaeva, S.I.Dzhambulatoev, Ye.R.Yergashev, A.V.Yendoltseva, S.K.Dzhursimbaev, E.R.Islamova, I.A.Imanov, O.S.Kapinus, O.V.Kalugina, N.R.Koreshnikova, O.N.Korshunova, O.A.Kozuseva, S.A.Nurpeisov, T.I.Otcheskaya, P.A.Prigorshcha, E.N.Primova, T.A.Reshetnikova, N.V.Subanova, V.N.Titova, Y.N.Turygin, I.V.Ustimenko, and other scientists,

which indicates a great scientific interest in the problems within the scope of the dissertation topic.

Certain aspects of this topic have been studied by foreign scholars such as Vera Langer (USA), Yvon Dandurand (Canada), Jose Zeitune (Latin America), James Hamilton (Ireland), Jorgen Steen Sorenson (Denmark), Hanna Suchoka (Poland) and others¹.

Problems in the use of legal means in the supervision of the implementation of laws by prosecutor's offices in the Republic of Uzbekistan, their elimination, and issues related to the improvement of prosecutor's legal means have not been specifically studied based on current development trends and requirements, and no separate monographic research has been conducted.

The connection of the dissertation research with the research plans of the higher educational institution where the dissertation was completed. The topic of the dissertation was approved at the meeting of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan on January 17, 2023 (Minutes No. 1) and was included in the research plans of the academy.

The purpose of the research is to eliminate problems in the use of legal means in the control activities of the prosecutor's office over the implementation of laws and to develop scientifically based proposals and recommendations for the improvement of the prosecutor's legal means.

Tasks of the research:

- to analyze the scientific-theoretical basis of the prosecutor's legal means and explain their essence;

- to research the legal bases of the prosecutor's legal means;

- to examine the principles of preparation, composition, and application of prosecutor's legal means and clarify the essence of these principles;

- to analyze scientific approaches to the classification of prosecutor's legal means;

- to study the actual situation of the use of legal means by the prosecutor's office and draw appropriate scientific conclusions;

- to develop proposals for implementing positive experience in our country based on comparative legal research of prosecutor's legal means used by prosecutor's offices in foreign countries;

- to study the concept of prosecutor's supervision acts, their characteristics, types, and requirements for the content of such documents;

- to analyze the practice of using prosecutor's supervision acts in the supervision of the execution of laws by prosecutor's offices;

- to research the importance of regulating the prosecutor's review of law enforcement in legal documents and justify the need for it;

- to study scientific approaches to the types of prosecutor's investigation and their classification;

- to examine the stages of the prosecutor's investigation and the main characteristics of each stage, and clarify their specific aspects;

¹ These and other sources are listed in the bibliography of the dissertation.

to research the system of "risk analysis" and justify conclusions regarding its introduction into prosecutorial supervision practice over the execution of laws;

to eliminate problems in the use of legal means in the supervision activities of the prosecutor's office over the execution of laws and formulate scientifically based recommendations and suggestions for the improvement of the prosecutor's legal means.

The object of the research is the system of social relations associated with the use of legal means in the supervision activities of prosecutor's offices over the execution of laws.

The subject of the research consists of regulatory legal documents aimed at regulating the process of using legal means in the supervision of the execution of laws by the prosecutor's office, the practice of law enforcement, the legislation and practice of some foreign countries, as well as conceptual approaches and scientific-theoretical views in legal science.

Research methods. During the research, methods such as systematic structural analysis, comparative-legal analysis, sociological survey, comprehensive study of scientific sources, analysis of empirical material and statistical data, interpretation of legal documents, study of specialized scientific and law enforcement practices, and logical analysis were used.

Scientific novelty of the research is as follows:

the need to grant prosecutorial bodies the authority to apply the "prosecutor's request" supervision act, which contains the prosecutor's demand to immediately eliminate identified violations of the law, has been scientifically substantiated;

it is justified that the prosecutor's control measures over the execution of laws and the act resulting from them should be collected in a single information system of the General Prosecutor's Office;

it is scientifically justified to abandon the practice of protesting the cancellation of documents that serve as the basis for the emergence of rights to land plots, as well as administrative documents that form the basis for property rights, during prosecutorial supervision measures;

it has been scientifically proven that it is advisable to use the practice of filing applications to the courts, in accordance with the established procedure, for the cancellation or invalidation of administrative acts of local government bodies related to the inviolability of property and land use during prosecutorial supervision measures, without filing a protest;

it has been scientifically substantiated that it is necessary to regulate, within the framework of the Law "On the Prosecutor's Office," such essential issues as the organization and conduct of prosecutorial inspections, including the definition of the concept of prosecutorial inspection, the time limits for conducting inspections, and the participation of experts in inspections;

it is justified that the grounds for applying the prosecutor's decision to initiate a case of material liability and the terms for its consideration should be incorporated in the Law "On the Prosecutor's Office."

The practical results of the research are as follows:

the scientific concept and the essence of categories such as “prosecutor's legal means” “prosecutor's influence measures” and “prosecutor's supervision acts” are defined;

the scientific views of scholars, national legislation, and the practice of prosecutorial supervision were summarized, and prosecutor's legal means were classified into groups for the first time;

the current state of the application of legal means by prosecutorial bodies was studied, and two guidance letters and one reprimand were developed to eliminate systemic errors and shortcomings that negatively affect the effectiveness and efficiency of prosecutorial supervision acts, planning, and organizing prosecutorial inspections; these were sent by the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan to prosecutors of the Republic of Karakalpakstan, Tashkent city, and regions;

methodological and practical requirements that must be followed in the preparation and formalization of each type of prosecutorial supervision act are described;

the scientific views of scholars and the practice of prosecutorial supervision were studied, and prosecutor's investigations were classified according to nine aspects;

the process (procedure) of organizing and conducting the prosecutor's investigation is divided into four stages, and the prosecutor's actions and activities performed at each stage are identified;

in order to regulate prosecutorial inspections, a draft Procedure “On the Organization and Conduct of Prosecutorial Inspections on the Implementation of Laws, Formalization of Inspection Results, and Preparation of Prosecutorial Supervision Acts” has been developed;

legal and organizational measures were justified in connection with the introduction of the system of “risk analysis” to prosecutorial supervision and investigations, and criteria for their assessment were developed in order to divide the objects of prosecutorial supervision over the execution of laws into “high-risk,” “medium-risk,” and “low-risk” categories.

Reliability of the research results. The general theoretical conclusions (rules) reflected in the conclusion of the dissertation and the proposals developed for improving legislation and developing law enforcement practice, are based on existing theoretical views in the field of prosecutorial supervision, international standards in this area, legislation of foreign countries, national legislative norms, law enforcement practice, and the results of a social survey (a sociological survey was conducted to study the opinions of 4,997 prosecutorial employees). In addition, the research work used the results of a study of about 400 inspection materials conducted by the prosecutor's offices of the Republic of Uzbekistan in the area of supervision over the execution of laws during 2018–2024, as well as 3,165 prosecutorial supervision acts prepared in connection with them.

Scientific and practical significance of the research results. The scientific conclusions and proposals developed as a result of the research were used in the

development of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-77 dated May 24, 2023, “On Improving State Control Mechanisms in the Fuel and Energy Sector and Introducing the ‘Digital Energy Control’ System”; the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-198 dated August 24, 2022, “On Measures to Reliably Protect the Inviolability of Property Rights, Prevent Unjustified Interference in Property Relations, and Increase the Level of Capitalization of Private Property”; the Directional Letter of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan No. 30/91-22-07/86 dated August 5, 2022, “On Prosecutorial Supervision Over the Implementation of Legislation on Social Protection of Minors”; and the creation of the “Prosecutorial Supervision” information system.

The practical significance of the research results is determined by the fact that the scientific conclusions, proposals, and recommendations put forward can be used in the process of lawmaking, improving the practice of law enforcement, organizing the activities of the Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan, as well as in the scientific and theoretical enrichment of the modules “Constitutional Law” and “Prosecutorial Supervision” in higher legal education and specialized educational institutions, and in conducting scientific research.

Implementation of research results. The scientific results obtained from the research work were used in the following ways:

The proposal on the need to grant prosecutorial bodies the authority to apply the supervision act “prosecutor's request,” which contains the prosecutor's requirement to immediately eliminate identified violations of the law, was used in the development of paragraph 2 of paragraph 5 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-77 dated May 24, 2023, “On Improving State Control Mechanisms in the Fuel and Energy Sector and Introducing the ‘Digital Energy Control’ System” (*Act of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan dated March 24, 2025, No. 30/71-25*). This proposal served to amplify the efficiency and effectiveness of control over the implementation of laws by extending prosecutorial powers;

The proposal on the need to consolidate prosecutorial supervision measures over the execution of laws and the resulting acts in a single information system of the Prosecutor General's Office was used in the development of paragraph 7 of the same Decree (*Act of the General Prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan No. 30/71-25 dated March 24, 2025*). This proposal served to streamline the reporting system by compiling prosecutorial supervision measures and acts in a single information database;

The proposal on the need to abandon the practice of protesting the cancellation of documents that form the basis for the emergence of rights to land plots, as well as administrative documents that form the basis for property rights, during prosecutorial supervision measures was used in the development of subparagraph 2 of subparagraph 1 of paragraph a and subparagraph 1 of paragraph c of paragraph 1 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-198 dated August 24, 2022, “On Measures to Reliably Protect the Inviolability of Property Rights, Prevent Unjustified Interference in Property

Relations, and Increase the Level of Capitalization of Private Property” (*Act of the General Prosecutor’s Office of the Republic of Uzbekistan No. 30/72-25 dated March 24, 2025*). This proposal served to ensure the creation of reliable protection of property rights and eliminate factors limiting these rights;

The proposal on the expediency of using the practice of filing applications to the courts, in accordance with the established procedure, for the cancellation or invalidation of administrative documents of local government bodies related to the inviolability of property and land use during prosecutorial supervision measures was reflected in Paragraph 1 of Clause 2 and Paragraph 3 of Clause 2 of the Instruction of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan No. 7/12-22-101 dated August 31, 2022 (*Act of the General Prosecutor’s Office of the Republic of Uzbekistan No. 30/70-25 dated March 24, 2025*). The adoption of this proposal made it possible to further clarify the grounds for applying the prosecutor's protest;

The proposal to regulate, in the Law “On the Prosecutor’s Office,” such essential issues as the organization and conduct of prosecutorial inspections, including the definition of the concept of prosecutorial inspection, the time limits for conducting inspections, and the participation of experts in inspections, was taken into account in the drafting of Articles 47 (parts 4 and 5) and 48 (parts 3 and 9) of the new edition of the Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office” (*Act of the General Prosecutor’s Office of the Republic of Uzbekistan No. 27/2-60-25 dated March 20, 2025*). This proposal provides an opportunity to regulate, by law, important issues related to the organization and conduct of prosecutorial inspections;

The proposal to incorporate in the Law “On the Prosecutor's Office” the grounds for applying the prosecutor's decision to initiate a case of material liability and the terms for its consideration was taken into account in the development of Part 2 of Article 80 of the draft Constitutional Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” in the new edition (*Act of the General Prosecutor’s Office of the Republic of Uzbekistan dated March 20, 2025, No. 27/2-60-25*). The adoption of this proposal will allow the law to regulate the grounds and terms for adopting the prosecutor's decision to initiate a case of material liability.

Approval of research results. The research results were tested at six international and four national scientific-practical conferences and seminars.

Publication of research results. A total of 30 scientific works on the research topic, including 1 monograph and 19 articles (3 of them foreign), were published in scientific journals recommended for the publication of main scientific results of dissertations.

The structure and volume of the dissertation. The dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of references, and appendices. The total volume of the dissertation is 258 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The introduction of the dissertation highlights the urgency and necessity of the research topic, its relevance to the priority areas of science and technology

development in the Republic of Uzbekistan, reviews foreign research on the topic, the degree of problem exploration, the connection of the research topic with the academic work plans of the higher education institution where the dissertation was completed, the research's purpose and objectives, objectives and subject matter, methods, academic novelty and practical results, the reliability of the research findings, their scientific and practical significance, implementation, approbation, publication, as well as the structure and scope of the dissertation.

Chapter one of the dissertation, titled “Theoretical and Legal Foundations of Prosecutorial Legal Means”, analyzes the theoretical and legal foundations of prosecutorial legal means and examines the theoretical and practical aspects of issues related to the principles of preparing, drafting, and applying prosecutorial legal means.

In the first paragraph of this chapter, titled “Scientific and Theoretical Foundations of Prosecutorial Legal Means”, the author conducts a scientific and theoretical analysis of concepts and approaches related to “prosecutorial legal means” and the directly associated terms “prosecutorial measures of influence” and “prosecutorial supervision acts”. The author notes that a unified view on this matter has not yet been formed in the theory of prosecutorial supervision. The views of scholars who believe that prosecutorial legal means are understood as the prosecutor's powers and the forms of their implementation (“mandators” – V.Bessarabov, A.Yu.Vinokurov, A.Davletov, V.Kamyshov, A.Marinicheva, T.Reshetnikova, A.Sukharev, S.Shcherba), authors who conclude that legal means are prosecutorial actions regulated by law (“actors” – Ye.Yergashev, N.Koreshnikova, O.Petrova, P.Prigorscha, Yu.Turygin), and scholars who define the concept of legal means from various perspectives (K.Amirbekov, M.Byzova, O.Voronin, O.Kozhevnikov, I.Magomedov, P.Khimicheva) are divided into three groups and scientifically analyzed.

The author disagrees with the approach of the scholars belonging to the first scientific school regarding prosecutorial legal means. According to the author, a “legal mean”, while closely related to “authority” is not the same category. Prosecutorial powers are a set of rights and obligations of the prosecutor specified in legal and normative documents, whereas an instrument is a tool or a means used to achieve a goal or perform an action. The author believes that what the scholars of the first group refer to as means are actually powers. The dissertation writer also does not fully agree with the approach of the scholars of the second scientific school, as prosecutorial legal means are not only reflected in prosecutorial actions but are also expressed through a prosecutorial document (act). The author's views are noted to be relatively in harmony with the ideas of scholars in the third group, such as K.Amirbekov, M.Byzova, and I.Magomedov. The dissertation writer concludes that prosecutorial legal means are prosecutorial actions and documents regulated by law through which prosecutorial powers are exercised.

The academic work also focuses on the scientific debate among scholars regarding the content and relationship between “prosecutorial measures of influence” and “prosecutorial supervision acts” noting that scholars have not yet reached a unified conclusion on this issue. The dissertation writer divides

researchers and scholars into two groups based on their personal views on this matter. The first group of scholars (E.Alkhutova, M.Abdukhakimov, Sh.Zokirov, D.Ibragimov, S.Kekhlarov, V.Strelnikov, I.Ustimenko) state that “prosecutorial measures of influence” and “prosecutorial supervision acts” are conceptually the same, while others (Yu.Avagimova, O.Bezsaliy, M.Byzova, O.Voronin, Ye.Yergashev, A.Karpova, P.Prigorscha, D.Eteria) argue that equating them would be an error. The author disagrees with the views of scholars who consider “prosecutorial measures of influence” and “prosecutorial supervision acts” to be the same concept and engages in a scientific debate with them.

The dissertation also emphasizes the content of the principles for preparing, drafting, and applying prosecutorial legal means, as well as the history of their introduction into the field. According to the author, the principles for preparing and applying prosecutorial legal means form the basis and a system-forming element of their legal regulation, contributing to their effectiveness, results, and influence. The scientific and theoretical views of numerous legal scholars who have researched these principles in detail (O.Bezsaliy, Ye.Yergashev, N.Koreshnikova, F.Otakhonov, P.Prigorscha, B.Pulatov, F.Rakhimov, Sh.Saidov) are analyzed, and the author enters into a scientific polemic with some of them. The dissertation writer completely disagrees with the views of O.Bezsaliy, N.Koreshnikova, and P.Prigorscha because they presented features of prosecutorial supervision acts as if they were principles for preparing and applying prosecutorial legal means, thereby eliminating the distinction between them. The researcher includes the following principles for preparing and applying prosecutorial legal means: 1) legality; 2) equal treatment for all when preparing and applying prosecutorial legal means; 3) the justification for planning and organizing prosecutors’ inspections over the execution of laws; 4) the independence of the prosecutor in preparing and applying legal means; and 5) the principle of expediency in preparing and applying prosecutorial legal means. The author explains the content and specific features of each principle.

Chapter two of the dissertation is dedicated to “The Classification of Prosecutorial Legal Means and the Current State of Their Application in Supervisory Practice”, and it explores topics such as the classification of prosecutorial legal means, the practice of applying legal means by prosecutors’ offices, and the experience of foreign countries in applying prosecutorial legal means.

The author notes that prosecutorial legal means are diverse and their irregularity requires systematization and organization based on certain characteristics. During the research, scholars and researchers who have classified prosecutorial legal means were grouped into two categories based on the classification criteria they proposed. The first group includes scholars who classified prosecutorial legal means based on one or two criteria (S.Alekseev, Yu.Ye.Vinokurov, A.Dolgova, O.Kozhevnikov, A.Marinicheva, S.Filipenko, F.Shvaba), while the second group includes scholars who took a deeper approach to the classification issue and systematized legal means based on broader criteria (M.Byzova, A.Davletov, O.Voronin, Ye.Yergashev, N.Koreshnikova,

P.Prigorscha, Yu.Turygin). According to the dissertation writer, the classifications proposed by scholars in the first group are insufficient. Firstly, the bases for classifying legal means are not adequate, and secondly, it is not possible to fully determine the classification of all prosecutorial legal means into one group or another based on these bases. For this reason, the author's views align more with the opinions of the scholars in the second group. In particular, the classification proposed by Ye.Yergashev and N.Koreshnikova stands out for its completeness and broad scope. The dissertation writer, by generalizing the scientific and theoretical views, national legislation, and prosecutorial supervision practice on the issue of classification, proposes to classify them by purpose, functional affiliation, source of normative regulation, and form of expression.

The research also examines the current state of the application of legal means by prosecutors' offices. The dissertation writer notes that prosecutorial inspections and prosecutorial supervision acts are the main legal means used in supervisory practice. The researcher, having studied the materials of inspections conducted from 2021 to 2024 in the area of supervision over the execution of laws, points out that systemic shortcomings are present in the planning and organization of prosecutorial inspections. These include: lower-level prosecutors' offices not conducting a thorough analysis of the state of legality, inspections being conducted based on low-quality plans, attention being paid to the execution of non-normative documents instead of laws and other legal acts, improper selection of inspection subjects and objects, and a lack of firm reaction to violations of the law identified during inspections. In the application of prosecutorial supervision acts, the following systemic shortcomings have been identified: the use of unsubstantiated and low-quality supervision acts by prosecutors, failure to react in a timely manner to illegal legal acts, the substitution of one type of prosecutorial supervision act with another, the artificial inflation of reporting figures by lower-level prosecutors' offices, and the abandonment of supervision over the review of prosecutorial supervision acts. These shortcomings have been evaluated as factors and causes that negatively affect the effectiveness and influence of supervision during the application of legal means.

The dissertation also examines the experience of foreign countries in applying prosecutorial legal means. According to the author, prosecutorial supervision over the execution of laws is not found in the practice of Western countries. In most of these countries, the prosecutor's office carries out criminal prosecution, investigates criminal cases, supervises preliminary investigations, directs the procedural activities of the police (inquiry), and participates in the consideration of criminal and civil cases (in limited categories of cases) in the courts.

Chapter three of the dissertation, titled “Prosecutorial Supervision Acts as an Important Component of Prosecutorial Legal Means in Response to Law Violations”, investigates the concept, specific features, types, and content requirements of prosecutorial supervision acts, as well as problems related to their applying in practice and issues aimed at improving and increasing the effectiveness of supervision acts.

The researcher places a special emphasis on prosecutorial supervision acts and their specific features in this work. By analytically summarizing the scientific approaches and views on the concept of “prosecutorial supervision acts” (O.Voronin, A.Davletov, V.Dymolazov, I.Golovko, E.Islamova, D.Ibragimov, P.Lyubchikova, N.Melnikov, D.Plugar, Sh.Rakhimov), the dissertation writer has developed an original definition for this concept. The dissertation studies the scientific and theoretical approaches to the main features inherent in prosecutorial supervision acts and the specific aspects of their practical application. The dissertation concludes that the following main features are inherent in prosecutorial supervision acts: legality, limited imperativeness, promptness (operativeness), individuality, convincingness, effectiveness, expediency, indirectness, and expression in written (including, electronic) form.

The researcher also dedicates ample space in the dissertation to the types of prosecutorial supervision acts and the requirements for their content. For the first time in an academic work, the history, characteristics of each supervision document, grounds for their application, form, content requirements, and methodological and practical guidelines are presented separately for the prosecutorial supervision acts mentioned in Articles 38-42 of the Law “On the Prosecutor's Office”.

According to the author, a number of problems have arisen with the protest, which is the most widely used prosecutorial supervision act in supervision activities. These include: unjustified rejection of prosecutorial protests (nearly 12,000, or 10%, of protests were rejected between 2020-2024), the persistence of violations of the law in practice due to the formal satisfaction of protests, and the fact that important issues related to protests (such as withdrawal of a protest and etc.) are not regulated by legislation and departmental documents.

During the research, an analysis of the practice of prosecutors lodging protests against illegal decisions of local government and state administration bodies regarding land and other matters revealed that violations of the law mentioned in the protests are often not actually eliminated, and protests are only formally satisfied (a total of 110 such cases). In a sociological survey, 53% of the respondents stated that violations of the law persist following the results of a protest, and 68% noted that protests are not reviewed within the prescribed period and that there are delays in receiving responses to protests. The author agrees with the views of legal scholars (M.Abdukhakov, A.Vishnevskaya, A.Yevdokimov, A.Zhidkikh, V.Strelnikov, V.Titova) that applying to the court with a request to declare a legal act invalid is an alternative option for the prosecutor compared to lodging a protest, while also providing examples from the legislation of foreign countries. The author emphasizes that giving the prosecutor the right to either lodge a protest against an illegal legal act or apply to the court in the manner prescribed by procedural legislation serves to provide the prosecutor with a choice and prevents their authority from being limited, and the author puts forward proposals for improving national legislation and law enforcement practice. It was also concluded that it is necessary to widely use the practice of filing an

application with the courts to declare illegal legal acts related to the inviolability of property and land disposal invalid, rather than lodging a protest against them.

The researcher also addresses another serious problem in current practice: the use of unsubstantiated and low-quality prosecutorial supervision acts by prosecutors. Studies conducted by the Prosecutor General's Office and the Academy of Law Enforcement from 2018 to 2024 noted that more than 4,200 unsubstantiated and low-quality prosecutorial documents (including over 1,000 protests) were used. According to the author, the above problems are closely related to a number of aspects that require attention, namely: the issue of appealing prosecutorial supervision acts to a higher-level prosecutor or court is not specified in the Law “On the Prosecutor's Office”, there is no procedure for withdrawing supervision acts if they are found to have been submitted without sufficient grounds, and the issue of excluding unsubstantiated prosecutorial supervision acts from the “P” form reports on the activities of prosecutor's offices is not legally regulated. Proposals have been put forward to make relevant amendments and additions to the Law “On the Prosecutor's Office” and departmental documents in this regard. Based on the requirements of international standards, the practice of prosecutorial supervision, scholarly opinions, and the experience of foreign countries (Georgia, Moldova, Russia, Belarus), the research concludes that it is necessary to establish in national legislation a procedure for appealing all prosecutorial supervision acts before the courts.

Furthermore, a study of nearly 500 prosecutorial submissions revealed that prosecutors make numerous systemic errors in preparing, submitting, and supervising their implementation, which in turn negatively affects the quality, effectiveness, and influence of these submissions. According to the dissertation writer, the most common problem related to the review of prosecutorial submissions in practice is that the prosecutor's demands stated in the submission regarding the elimination of violations of the law, their causes, and the conditions that led to them are often not actually fulfilled. The author substantiated this by citing scientific and theoretical views, foreign experience, and prosecutorial supervision practice, linking this situation to the fact that the demands stated in the submission do not have the force of mandatory execution.

According to the author, prosecutorial warnings are often incorrectly applied in practice to violations of the law that have already been committed, or the issue of the prosecutor having reliable information about the preparation of illegal actions is overlooked. A study of nearly 500 prosecutorial warnings revealed that there are cases of unjustified warnings being issued due to a failure to comply with legal requirements (almost 30% of the warnings studied). As a result, the effectiveness and influence of prosecutorial warnings have decreased. To prevent this, it is proposed to include the continuation of illegal actions despite an official warning from the prosecutor as an aggravating circumstance in Article 32 of the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan. It was also concluded that it is necessary to introduce the practice of attaching the warning to the case materials in cases where an administrative or criminal case is initiated after a prosecutorial warning for committing a violation of the law mentioned in it.

These proposals were also substantiated by the scientific views of a number of legal scholars (T.Afanasyeva, I.Makarchuk, T.Otcheskaya, V.Panchenko).

The research also analyzed the practice of prosecutor's offices filing applications with the courts. The analysis showed that a practice has emerged where prosecutors interfere in disputes arising from contracts and agreements between business entities and citizens, and act in the interest of a specific party (such applications constitute 20% of the applications filed in this area). The dissertation writer believes that filing an application in the interest of a certain party in contractual relations leads to a violation of the principle of equality of parties in procedural legislation, causes parties to constantly appeal to the prosecutor's office to avoid paying state fees, and leads to improper and inappropriate actions (corruption, etc.) by prosecutor's office employees due to external influences. Accordingly, a proposal was made to amend and supplement the current legislation and the relevant departmental order of the Prosecutor General to prevent the filing of a lawsuit by the prosecutor in the interest of a certain party in such disputes.

In the dissertation, the author emphasizes some gaps in the legislation. In particular, the grounds for applying the prosecutor's decision to initiate a case on material liability are explained for the first time in the work. The dissertation writer concludes that since the issue of material liability is regulated by the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, it is a prerequisite for the prosecutor to initiate a case on material liability that the guilty person has been held fully or partially liable and that a contract on material liability has been concluded with them.

The dissertation writer specifically emphasizes that the prosecutorial supervision acts currently in use are not capable of preventing the negative consequences that arise or may arise from all identified violations of the law. This is also proven by the results of a sociological survey (56% of respondents confirmed the above opinion). For this reason, there is a need to further improve the supervision acts. The researcher proposes to introduce a new article into the Law "On the Prosecutor's Office" of the Republic of Uzbekistan, which would establish a prosecutorial supervision act called a "prosecutor's demand". This demand would contain a mandatory requirement to immediately eliminate the violations of the law identified by the prosecutor. This article would also describe the grounds for adopting this supervision document, the deadlines for its review, and the procedure for appealing the document. This proposal is substantiated with examples from foreign experience (Belarus, Tajikistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan) and prosecutorial supervision practice. The views of many scholars (I.Dzhurayev, A.Darbinyan, I.Imanov, E.Kolomeets, P.Prigorscha, V.Trofimov, I.Ustimenko) who have commented on this document and its effectiveness are supported. According to the author, this supervision document makes it possible to eliminate serious consequences arising from the violation of rights and legal interests, especially in the initial stages, which may occur as a result of a clear violation of the law.

The fourth chapter of the dissertation, titled "The Role of Prosecutorial Inspections in the System of Prosecutorial Legal Means", examines the

necessity and significance of legally regulating prosecutorial supervision over the execution of laws, the various types of prosecutorial inspections and their classification, the stages of prosecutorial inspections and their specific features, and the issues of introducing a “risk analysis” system into prosecutorial inspections of the execution of laws.

First of all, the researcher emphasizes that the issue of legally regulating prosecutorial supervision over the execution of laws is of great importance. In this regard, the scientific and theoretical approaches of a number of legal scholars (D.Belousova, S.Byvaltseva, P.Gordynets, Ye.Dokuchaeva, O.Deyneko, M.Zaprudskaya, A.Zeynulla, E.Islamova, G.Malikova, S.Nurpeisov, B.Pulatov, F.Rakhimov) are analyzed. The author disagrees with the opinions of scholars such as D.Belousova and K.Amirbekov, who oppose the legal regulation of prosecutorial inspections. The dissertation writer explains their position as follows: firstly, the legal regulation of issues related to prosecutorial inspections will increase the personal responsibility and professional approach of prosecutor's office employees in organizing and conducting inspections; secondly, it will contribute to the full protection of the rights and legitimate interests of the entities being inspected; thirdly, it will prevent unjustified interference by prosecutor's offices in the operational and business activities of the inspected entities; fourthly, it will reduce the likelihood of the inspected entities appealing against the prosecutor's actions and decisions related to the inspection; and most importantly, it will lead to an increased desire to conduct quality inspections rather than a large number of them, thereby increasing the effectiveness and influence of the inspections.

The dissertation writer concludes that the process of the legal regulation of prosecutorial inspections is still at its initial stage. In his opinion, the legal bases of prosecutorial inspection are weak, and the scientific and methodological bases for carrying out this activity have not yet been developed. At the same time, in Russia, Kazakhstan, Belarus, Turkmenistan, and the Kyrgyz Republic, where the function of supervision over the execution of laws is retained, the above issues are regulated more comprehensively than in Uzbekistan. For this reason, it is emphasized that in a short period of time, issues related to the organization and conduct of prosecutorial legal means, first and foremost prosecutorial inspections, should be regulated in the Law “On the Prosecutor's Office” of the Republic of Uzbekistan, and in more detail in the departmental orders of the Prosecutor General. The researcher has prepared a new draft of Article 21 of the Law “On the Prosecutor's Office” and the draft of the “Procedure for the Organization and Conduct of Prosecutorial Inspections on the Execution of Laws, the Formalization of Inspection Results, and the Preparation of Prosecutorial Supervision Acts” to be approved by the Prosecutor General's order.

The author also notes that the issue of legally regulating prosecutorial inspections in relation to the activities of business entities remains unresolved. In this matter, there are contradictory aspects between the laws “On State Control of the Activities of Economic Entities” and “On the Prosecutor's Office”. For this reason, the researcher proposes to include prosecutor's offices as an authority

authorized to conduct inspections of the activities of business entities in the relevant legal and normative documents, or to regulate such inspections in a regulation to be approved by the Prosecutor General's order (after it is registered as a legal and normative document with the justice authorities).

In addition, the researcher draws attention to other problems that arise during the organization and conduct of prosecutorial inspections. The most important issues that need to be regulated in legislation as a priority are cases of obstruction of prosecutorial inspection activities, such as: preventing the prosecutor from entering the territory and premises of the inspected object (20% of respondents faced this problem), persons summoned to the prosecutor's office to clarify questions that arose during the inspection who refuse to appear without a valid reason (29% of respondents faced this problem), and procrastinating in providing documents and information at the prosecutor's request or providing unreliable information (47% of respondents faced this problem). The author, having studied the scientific and theoretical views of scholars (D.Belousova, E.Islamova, and others) and foreign experience (Russia, Belarus, Kyrgyz Republic, Kazakhstan, Tajikistan, and Turkmenistan), substantiates the proposals to supplement the Law "On the Prosecutor's Office" of the Republic of Uzbekistan with Article 61, to enshrine the power to make a decision on the mandatory appearance of persons who have not appeared without a valid reason at the prosecutor's request in the Law "On the Prosecutor's Office", and to supplement the disposition of Article 197 of the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan with a norm that provides for liability for obstructing or unjustifiably refusing a prosecutor's unimpeded access to the territory and premises of the inspected object.

The academic work also covers the types of prosecutorial inspections and their classification, with the researcher proposing the following classification of prosecutorial inspections based on the study of the opinions of national and foreign scholars (E.Alkhutova, T.Kazina, O.Korshunova, O.Madaliyev, B.Pulatov, N.Subanova, T.Sushina, T.Sherkulova, S.Khusyainova) and prosecutorial supervision practice: 1) by the direction of prosecutorial activity: supervision inspections and non-supervision inspections; 2) by subject: targeted and comprehensive inspections; 3) by the grounds for planning and organizing the prosecutorial inspection: planned and current (unscheduled) inspections; 4) by the nature of the basis for the inspection: inspections that require a basis and inspections that do not require a basis; 5) by the reason for the inspection: inspections conducted based on signals (reports) and inspections conducted at the initiative of prosecutors; 6) relative to a previously conducted inspection: control, additional, and repeated inspections; 7) by the scope of the inspecting entities: special prosecutorial inspections, joint (mixed) inspections, and departmental (authorized) inspections; 8) by the scope of the inspected bodies: inspections conducted in one body, inspections conducted in several bodies, and inspections conducted simultaneously in several branches within the structure of one organization; 9) by the periodicity of the inspection: monthly, quarterly, and semi-annual inspections.

The dissertation writer found that a unified conclusion has not yet been reached in the theory and practice of prosecutorial supervision regarding the stages of organizing and conducting prosecutorial inspections. The dissertation analyzes two groups of legal scholars: those who believe that prosecutorial inspections are organized and conducted in three stages (preparation, direct inspection, and legal assessment) (S.Baranov, S.Dzhambulatov, O.Korshunova, N.Melnikov, K.Raznoguzov, N.Subanova, S.Shcherba) and those who emphasize that the stage of supervision over the actual implementation of prosecutorial measures of influence applied at the end of the inspection is a separate final stage (I.Imanov, S.Nurpeisov, A.Shcherbakov). The author states that their view aligns with the opinions of the scholars in the second group. The researcher divides the process of organizing and conducting prosecutorial inspections into the following stages: 1) planning (preparation for the inspection); 2) the main stage – direct inspection; 3) legal assessment of the violations of law identified during the inspection; 4) the final stage – supervision over the actual implementation of the prosecutorial measures of influence (including prosecutorial supervision acts) applied. The author provides an algorithm of actions that a prosecutor's office employee must perform at a professional level and with responsibility at each stage.

The dissertation also dedicates a special section to a highly relevant issue today: the introduction of a “risk analysis” system into prosecutorial inspections over the execution of laws. The author supports the views of researchers and scholars (A.Bildenko, I.Dzhurayev, D.Ibragimov, S.Zhursimbayev, Yu.Rudnya) who have put forward well-founded opinions on the need to introduce a “risk analysis” system into prosecutorial supervision and inspections. The author engages in a scientific debate with scholars such as A.Yershov who oppose the introduction of a “risk analysis” system into the prosecutor's supervisory activities and inspections. The author concludes that the fact that the number of inspections conducted by prosecutor's offices in 2024 increased by 40% compared to 2021, and the rate for identifying violations of the law increased by 522%, indicates that prosecutorial inspections are not yielding the expected influence and effectiveness. It is also noted that the decreasing effectiveness and influence of prosecutorial inspections and the attempt to cover all supervision objects “en masse” instead of using a “risk analysis”-based approach in planning inspections lead to the conduct of low-quality and unsubstantiated inspections (the number of such inspections was 321). Based on scientific and theoretical approaches, foreign experience, and prosecutorial supervision practice, the dissertation writer proposes to divide the objects of prosecutorial supervision over the execution of laws into three categories based on the risk of committing an offense: “high risk”, “medium risk”, and “low risk”, and has developed relevant classification criteria in this regard.

CONCLUSION

The following conclusions of theoretical and scientific-practical importance were reached at the end of the dissertation on the topic “Problems of the Applying

and Issues of Improving the Legal Means of the Prosecutor's Office in the Activities of Supervision over the Execution of Laws”:

I. Scientific and theoretical conclusions:

1. Within the science of prosecutorial supervision, two scholarly schools of thought have emerged with regard to the category of “prosecutorial legal means”: the “mandators” and the “actors.” Representatives of the former school argue that prosecutorial legal means, in essence, are identical to prosecutorial powers, while the “actors” claim that legal means consist of prosecutorial actions regulated by law. These schools do not regard “prosecutorial measures of influence” and “prosecutorial supervision acts” as forming an integral whole with prosecutorial legal means. Although a legal means is related to authority, it remains a distinct category. Furthermore, not every prosecutorial action necessarily embodies it. Consequently, a scholarly view has been advanced that an inclusive approach toward this term would be more appropriate. In turn, “prosecutorial measures of influence” and “prosecutorial supervision acts” are not synonymous concepts. It has been concluded that prosecutorial measures of influence encompass documents of prosecutorial supervision, and at the same time, both concepts constitute integral components of “prosecutorial legal means.”

2. In this research, the concepts of “prosecutorial legal means,” “prosecutorial measures of influence,” and “prosecutorial supervision acts” are analyzed conceptually and methodologically, resulting in the following author’s definitions:

“Prosecutorial legal means” – a set of prosecutorial actions and documents applied in prosecutorial activity, regulated by legal acts, through which prosecutorial powers are exercised.

“Prosecutorial measures of influence” – a component of prosecutorial legal means, representing the forms and methods of exerting legal influence in response to identified violations of the law, applied in both supervisory and non-supervisory prosecutorial activities.

“Prosecutorial supervision acts” – an essential component of prosecutorial measures of influence, consisting of specific legal documents issued in written (including, electronic) form, aimed at remedying and preventing identified violations of the law, distinguished from other prosecutorial documents by their particular features, and applied exclusively within supervisory activity by authorized officials of prosecutorial bodies in accordance with procedures established by law.

The introduction of these concepts into the scientific discourse bears both theoretical and practical significance, serving a methodological function for the science of prosecutorial supervision.

3. Although certain provisions concerning prosecutorial legal means can be found in Uzbekistan’s national legislation and in the departmental regulations of prosecutorial bodies, they are not sufficient to comprehensively and fully regulate these instruments. In particular, the need to develop and improve the legal foundations governing prosecutorial inspections is of paramount importance today. The legal framework for prosecutorial inspections remains weak, and the scientific and methodological bases for conducting such activities have not yet been

developed. The processes related to the legal regulation of prosecutorial inspections are still at an early stage. Therefore, in the short term, it is necessary that prosecutorial legal means – first and foremost, urgent issues concerning the organization and conduct of prosecutorial inspections – be regulated by the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor’s Office” and, in greater detail, by the sectoral orders of the Prosecutor General (*drafts of which are presented in the appendix to the dissertation*).

4. The principles of preparing and applying prosecutorial legal means constitute the initial foundation and system-forming element of their legal regulation. These principles contribute to ensuring that prosecutorial legal means are more effective, result-oriented, and impactful. The research concludes that the principles governing the preparation and application of prosecutorial legal means include legality; equal treatment by the prosecutor in the preparation and application of such instruments; the substantiation of planning and organization of prosecutorial inspections for the enforcement of laws; prosecutorial independence in the preparation and application of legal means; the inadmissibility of interference in economic and other activities; and expediency in preparing and applying prosecutorial legal means. Prosecutorial officials are required to adhere to the demands arising from the content of these principles and to ensure that all actions related to the preparation and application of prosecutorial legal means are carried out strictly within the scope of authority granted by law.

5. The diversity of prosecutorial legal means necessitates their systematic classification based on certain criteria. In the course of the research, it was proposed to categorize prosecutorial legal means according to their purpose, functional affiliation, normative regulatory source, and form of expression. In the dissertation, the legal means currently employed in prosecutorial oversight of law enforcement were classified as follows: 1. *By purpose*: a) instruments aimed at identifying violations of the law, their causes, and the conditions facilitating such violations; b) instruments intended to influence the identified violations of the law; 2. *By functional affiliation*: a) prosecutorial oversight instruments; b) instruments not directly related to prosecutorial oversight; 3. *By normative regulatory source*: a) procedural oversight instruments; b) non-procedural oversight instruments; 4. *By form of expression*: a) actions; b) documents.

6. The organization and conduct of prosecutorial inspections, which serve as the decisive legal instrument for identifying instances of legal violations, require a high level of responsibility on the part of prosecutorial staff. However, in practice, instances of poorly organized and ineffective inspections continue to occur. This is due to factors such as insufficient preparation, superficial planning, inadequate analysis of the state of legislation in the relevant field prior to inspections, a focus on verifying the implementation of documents lacking normative character rather than laws and other normative legal acts, failure to fully determine the scope of the inspection or to clearly define the issues subject to examination, and the inadequate knowledge and experience of participating specialists. These shortcomings have been shown to negatively affect the quality, efficiency, and effectiveness of inspections.

7. A prosecutorial inspection is not a static set of repetitive actions but rather a dynamic process. Depending on the object of inspection, its specific characteristics, the issues under examination, as well as the methods and tactics chosen, inspections may differ and are distinguished as separate types within the science of prosecutorial oversight. In the dissertation, existing theoretical and practical approaches to the classification of prosecutorial inspections were analyzed, and it was proposed to categorize them according to: the direction of prosecutorial activity, the subject matter, the principles of planning and organization, the nature of the grounds for inspection, the reasons for initiating the inspection, the relationship to prior inspections, the scope of inspecting entities, the range of inspected bodies, and the periodicity of inspections.

8. A consistent approach and unified views on the stages of organizing and conducting prosecutorial inspections have yet to be formed in the theory and practice of prosecutorial supervision. The research divides the process of organizing and conducting prosecutorial inspections into four stages: planning (preparation), main, legal assessment, and final. The algorithm of actions that a prosecutor's office employee must perform professionally and responsibly at each stage is described. It has been scientifically and practically substantiated that the process of monitoring the full execution of prosecutorial measures applied at the end of an inspection is a separate stage of organizing and conducting the inspection. The effectiveness of the inspection, the future legality of the inspected objects' activities, and the impact of the applied prosecutorial supervision acts are inextricably linked to this specific stage. It was concluded that the objective of a prosecutorial inspection cannot be achieved if the prosecutor is careless about this stage and does not establish strict control over the full and proper execution of the applied prosecutorial supervision acts.

9. Prosecutorial supervision acts are distinguished by their specific features compared to other prosecutorial documents. These features contribute to ensuring the effectiveness and impact of the prosecutorial supervision act. The scientific work investigated the theoretical approaches and specific aspects of applying supervision acts in practice. It was concluded that the main features of prosecutorial supervision acts include legality, limited imperativeness, promptness (operability), individuality, persuasiveness, effectiveness, expediency, indirectness, and written (including, electronic) form.

10. Despite the continuous demands from the Prosecutor General's orders, instructions, and board decisions to ensure the quality and impact of prosecutorial supervision acts and to completely stop their unfounded and illegal application, the requirements of the sectoral order of the Prosecutor General are not being adequately fulfilled. As a result, serious errors and shortcomings related to the application of unfounded and poor-quality supervision acts are being made in the regions. The dissertation scientifically and practically substantiated that the quality and impact of prosecutorial supervision acts are negatively affected by factors such as the application of unfounded and poor-quality acts, the substitution of one type of prosecutorial supervision act with another by lower-level prosecutors, attempts

to artificially inflate reporting indicators, and the failure to monitor the timely review of supervision acts by the authorized body (official).

11. Based on the requirements of Article 20 of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, the legal means applied by prosecutor's offices, especially prosecutorial supervision acts, must be based on the principle of proportionality. They must be sufficient to achieve the goals of effectively eliminating legal violations, restoring violated rights, determining the liability of guilty persons based on the danger level of the violation, and having a preventive effect. All contradictions and ambiguities in the legislation that arise in the relationship between prosecutor's offices and the inspected subject (object) during the organization and conduct of prosecutor's inspections must be interpreted in favor of the latter.

12. The lack of regulation in national legislation concerning the appeal of prosecutorial supervision acts to a higher-level prosecutor, and especially to the court, leads to a situation where the prosecutor applying these supervision acts is freed from a sense of personal responsibility and accountability. The possibility that even a prosecutor, who oversees the precise and uniform execution of laws, may apply supervision acts in an unfounded and illegal manner cannot be ruled out. Accordingly, the study advances the conclusion that, taking into account the requirements of international standards, the practice of prosecutorial supervision, scholarly perspectives, and the experience of foreign states (Georgia, Moldova, Russia, Belarus, etc.), national legislation must provide for a judicial procedure to appeal all prosecutorial supervision acts. To this end, a proposal was substantiated to enshrine in the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" the right and deadlines for appealing prosecutorial supervision acts to a higher-level prosecutor or a court. Without a doubt, employees of the prosecutor's office are considered elite jurists in terms of their professional qualifications and practical experience. They do not pursue narrow-minded departmental interests. At the same time, the establishment of a procedure for appealing prosecutorial supervision acts to a higher-level prosecutor, and particularly to a court will serve to make the prosecutorial corps more vigilant in applying these documents, to encourage them to continuously improve their professional qualifications, ensure a high level of the rule of law, and most importantly, prevent the application of poor-quality, unfounded, and illegal supervision acts by prosecutors in supervision practice.

II. Conclusions and proposals for improving the legal basis of the prosecutor's legal remedies:

13. A proposal was made to introduce amendments and additions to Article 38 ("Prosecutor's Protest") of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office," which would grant the prosecutor the option to choose between bringing a protest against an illegal document or submitting an application to a court to invalidate the document in the manner prescribed by procedural law.

14. In the dissertation, to eliminate the negative practice of prosecutors applying unfounded and poor-quality prosecutorial supervision acts (including prosecutor's protests), proposals were made:

to introduce amendments and additions to the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” to allow for the withdrawal of prosecutorial supervision acts (including prosecutor's protests) that have been found unfounded or illegal by a higher-level prosecutor;

to reflect in the Instruction on the procedure for compiling and submitting the “P” form report on the activities of prosecutor's offices, approved by the Prosecutor General's Order No. 177 dated December 18, 2017, the procedure and deadlines for removing unfounded and illegal prosecutorial supervision acts issued by lower-level prosecutors from the report.

15. To fill existing legislative gaps, expand prosecutorial powers, clarify the grounds for applying prosecutorial supervision acts, and enhance the effectiveness and impact of supervision over the execution of laws, the scientific work substantiated the necessity of:

a) supplementing the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” with Article 6¹, which would clearly define the deadlines and exceptional circumstances for fulfilling a prosecutor's request for documents, materials, and other information (including electronic documents);

b) supplementing Article 40 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” with a provision stating that the prosecutor's demands specified in the prosecutor's submission to eliminate the legal violation as well as the causes and conditions that led to it are mandatory and that specific measures must be taken to address them within one month of receiving the submission;

c) adding a provision to Article 39 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” stipulating that a decision on instituting a case for material liability must be reviewed within fifteen days by the body (official) authorized to impose material liability and directly recover material damage, and that the results of the review must be communicated in writing to the prosecutor within three days;

d) supplementing the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” with a new Article 42¹, titled “Prosecutor's Demand,” as a means to effectively and promptly protect violated rights and legitimate interests by ensuring the immediate cessation of legal violations.

16. To fill the legal gaps that have arisen in connection with prosecutor's offices' inspections of business entities and to ensure that such inspections are clearly regulated by law, a proposal was made:

a) to include prosecutor's offices as a state body authorized to conduct inspections of business entities in the planned Entrepreneurial Code of the Republic of Uzbekistan or in relevant existing regulatory legal acts (Presidential Decree, etc.) and to provide for prosecutorial supervision over the execution of laws, particularly those aimed at ensuring citizens' rights and freedoms;

b) (or) to add a provision to Article 21 of the Law stating that supervisory measures carried out as part of prosecutorial supervision can only be conducted in the manner prescribed by the Law of the Republic of Uzbekistan “On the Prosecutor's Office” and to regulate the procedure for conducting prosecutor's inspections of business entities in a regulation approved by the Prosecutor

General's order (after registering it as a regulatory legal act with justice authorities).

III. Conclusions and recommendations for improving the effectiveness of law enforcement practice:

17. To strengthen the effectiveness and impact of protests, prevent unjustified rejection or procrastination, and ensure the prompt elimination of negative consequences arising from the adoption of illegal documents, the dissertation scientifically and practically substantiated the necessity of widely using the practice of prosecutors filing applications with courts to annul or invalidate illegal legal documents related to property inviolability and land disposal, rather than submitting protests against them.

18. To enhance the quality and impact of the prosecutor's warning, it was proposed to include the continuation of illegal actions despite an official warning from the prosecutor as an aggravating circumstance in Article 32 of the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan. It was also proposed to introduce the practice of attaching the warning to the materials of an administrative or criminal case as a document expressing the individual's subjective attitude towards the illegal act committed, in cases where an administrative or criminal case is initiated after a prosecutor's warning.

19. To prevent the violation of the principle of equality of parties arising from acting in the interest of one party in contractual relations, the regular occurrence of business entities (entrepreneurs) applying to prosecutor's offices to avoid paying the state fee, and improper or inappropriate actions by prosecutor's office employees due to external influences, the dissertation proposed adding relevant amendments and additions to Article 23 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office," Article 23 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Contractual and Legal Basis of the Activities of Business Entities," and the Prosecutor General's Order No. 166 dated November 24, 2017, "On Further Improving Prosecutorial Supervision over the Execution of Social and Economic Legislation," to prevent prosecutor's offices from acting in the interest of one party in disputes arising from mutual contracts and agreements concluded between business entities (entrepreneurs) and citizens, including filing lawsuits.

20. As a result of a theoretical and practical analysis of certain problems that arise during inspections by prosecutor's offices (obstructing a prosecutor's inspection activities, evading a prosecutor's summons, etc.) and a review of advanced foreign experience, proposals were made:

a) to enshrine in the Article 22 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Prosecutor's Office" the authority for a prosecutor to issue a decision on the compulsory bringing of persons who have not appeared without a valid reason for clarification during an inspection and to have it executed through internal affairs bodies;

b) to supplement the disposition of Article 197 of the Code of Administrative Responsibility of the Republic of Uzbekistan ("Obstruction of the Legal Activities of a Prosecutor and Non-Compliance with His Demands") with a provision for liability for obstructing or unjustifiably refusing a prosecutor unhindered access to

the territory and premises of ministries, departments, enterprises, institutions, organizations, and military units.

21. The necessity and significance of introducing a risk analysis system into prosecutorial supervision activities and inspections were scientifically and practically substantiated. For this purpose, it was concluded that it is necessary to develop clear criteria for assessing the risk of legal violations at prosecutorial supervision objects and to classify them into “high-risk,” “medium-risk,” and “low-risk” categories. In this regard, it is necessary to conduct prosecutor's inspections only at “high-risk” supervision objects, to focus on the prevention of legal violations at “medium-risk” supervision objects, and to refrain entirely from interfering with the activities of low-risk objects or conducting supervisory measures there. It was noted that the use of advanced information technologies (such as, artificial intelligence) that exclude the human factor would be effective in categorizing prosecutorial supervision objects.

22. The scientific work proposed the following criteria for classifying prosecutorial supervision objects by the risk of legal violations: a) the number of complaints received by the prosecutor's office regarding the activities of the supervision object during a certain period and the results of their investigation; b) reports published in the media, social networks, and internet sites regarding the activities of the supervision object and the results of their investigation; c) the results of inspections and audits conducted by supervisory bodies at the supervision object; d) whether legal violations found during previous inspections by prosecutor's offices of the supervision object have been eliminated (based on the results of inspections conducted in a supervisory manner); e) “operational information” provided to prosecutor's offices by operational-investigative and other law enforcement agencies regarding the supervision object and the results of their review; f) the number and nature of legal violations directly identified by the prosecutor in the activities of the supervision object.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

КОМИЛОВ АВАЗБЕК БОКИЖОНОВИЧ

**ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ И ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПРАВОВЫХ СРЕДСТВ ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО НАДЗОРУ ЗА ИСПОЛНЕНИЕМ ЗАКОНОВ**

**12.00.07 – Судебная власть. Прокурорский надзор. Организация правоохранительной
деятельности. Адвокатура**

**АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора юридических наук (DSc)**

Ташкент – 2025

Тема диссертации доктора юридических наук (DSc) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан за B2023.1.DSc/Yu234.

Диссертация выполнена в Правоохранительной Академии Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) размещен на веб-странице Научного совета (<http://www.proacademy.uz>) и на Информационно-образовательном портале «ZiyoNET» (www.ziynet.uz).

Научный руководитель:

Пулатов Бахтиёр Халилович
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты:

Мамасиддиков Музаффаржон Мусажонович
доктор юридических наук, профессор

Джураев Ихтиёр Бахтиёрович
доктор юридических наук, профессор

Давлятов Валишер Хакимжанович
доктор юридических наук, профессор

Ведущая организация:

Академия правосудия Республики Узбекистан

Защита диссертации состоится 14 октября 2025 года, в 10⁰⁰ часов на заседании Научного совета №DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 при Правоохранительной Академии Республики Узбекистан (Адрес: 100190, г. Ташкент, ул. Рихсий, 9. Тел.: (99871) 202-04-96, e-mail: info@proacademy.uz).

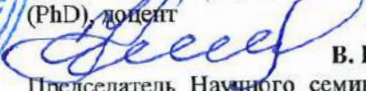
С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Правоохранительной Академии Республики Узбекистан (зарегистрирована за № 69). (Адрес: 100190, г. Ташкент, ул. Рихсий, 9. Тел.: (99871) 202-04-96.

Автореферат диссертации разослан 30 сентября 2025 года.
(протокол реестра рассылки № 33 от 30 сентября 2025 года).

М.А. Аминжонов
Председатель Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
юридических наук, профессор

Ш.И. Шайзаков
Секретарь Научного совета по
присуждению ученых степеней, доктор
философии по юридическим наукам
(PhD), доцент

В. Каримов
Председатель Научного семинара при
Научном совете по присуждению
ученых степеней, доктор юридических
наук, профессор

Введение (Аннотация диссертации доктора наук (DSc))

Целью исследования является разработка научно-обоснованных предложений и рекомендаций, направленных на устранение проблем, возникающих при применении правовых средств органов прокуратуры в деятельности по надзору за исполнением законов, а также их совершенствование.

Объектом исследования является система общественных отношений, связанная с применением правовых средств в надзорной деятельности органов прокуратуры за исполнением законов.

Научная новизна исследования состоит в следующем:

научно обоснована необходимость предоставления органам прокуратуры полномочий по применению надзорного акта «прокурорское предписание», включающего требование прокурора о немедленном устранении выявленных нарушений закона;

аргументирована необходимость систематического учёта прокурорско-надзорных мероприятий и актов прокурорского надзора, вынесенных по результатам их проведения, в рамках Единой информационной системы Генеральной прокуратуры с целью обеспечения полноты, оперативности и достоверности информации;

научно обоснована необходимость отказа от практики принесения протестов на акты, являющиеся основанием для возникновения прав на земельные участки, а также на административные акты, являющиеся основанием для возникновения имущественных прав, в ходе прокурорско-надзорных мероприятий;

научно обоснована целесообразность перехода к практике непосредственного обращения в суд с заявлениями о признании недействительными либо об отмене административных актов органов местной государственной власти, затрагивающих вопросы неприкосновенности собственности и порядка распоряжения земельными участками, без предварительного внесения прокурорских протестов, в рамках осуществления прокурорско-надзорных мероприятий;

научно обоснована необходимость законодательного урегулирования в Законе «О прокуратуре» таких важнейших вопросов, как организация и проведение прокурорской проверки, включая определение понятия прокурорской проверки, сроки её проведения, а также участие специалистов в процессе проверки;

обоснована необходимость включения в Закон «О прокуратуре» оснований и сроков рассмотрения прокурорского постановления о возбуждении дела о материальной ответственности.

Внедрение результатов исследования. Научные результаты, полученные в процессе исследования, были использованы следующим образом:

предложение о необходимости предоставления органам прокуратуры полномочий по применению надзорного акта «прокурорское предписание», включающего требование прокурора о немедленном устранении выявленных

нарушений закона было использовано при разработке 2 абзаца 5 пункта Указа Президента Республики Узбекистан №УП-77 от 24.05.2023 года “О совершенствовании механизмов государственного контроля и внедрении системы «Цифровой энергоконтроль» в топливно-энергетической отрасли” (*справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 24 марта 2025 года № 30/71-25*). Принятие этого предложения способствовало повышению эффективности и действенности надзора за исполнением законов путём расширения полномочий прокурора;

предложение о необходимости сбора прокурорско-надзорных мероприятий и актов прокурорского надзора, применённых по результатам их проведения в Единой информационной системе Генеральной прокуратуры было использовано при разработке 7 пункта Указа Президента Республики Узбекистан №УП-77 от 24.05.2023 года “О совершенствовании механизмов государственного контроля и внедрении системы «Цифровой энергоконтроль» в топливно-энергетической отрасли” (*справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 24 марта 2025 года № 30/71-25*). Принятие данного предложения способствовало систематизации отчётности посредством концентрации в единой информационной базе данных сведений о проведённых мероприятиях прокурорского надзора и принятых по их результатам актах прокурорского реагирования;

предложение о необходимости отказа от практики принесения протестов на акты, являющиеся основанием для возникновения прав на земельные участки, а также на административные акты, являющиеся основанием для возникновения имущественных прав, в ходе прокурорско-надзорных мероприятий было использовано при разработке 2 абзаца подпункта “а” 1 пункта и подпункте “в” 1 пункта Указа Президента Республики Узбекистан №УП-198 от 24.08.2022 года “О мерах по надёжной защите неприкосновенности права собственности, недопущению необоснованного вмешательства в имущественные отношения, повышению уровня капитализации частной собственности” (*справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 24 марта 2025 года № 30/72-25*). Принятие данного предложения послужило выполнению задач по созданию надёжной защиты имущественных прав и устранению факторов, ограничивающих эти права;

предложение о целесообразности перехода к практике обращения в суды с заявлениями о признании недействительными или отмене административных актов органов местной государственной власти, связанных с неприкосновенностью собственности и порядка распоряжения земельными участками, без внесения прокурорских протестов, в ходе прокурорско-надзорных мероприятий было отражено в 1 и 3 абзаце 2 пункта Указания Генерального прокурора Республики Узбекистан №7/12-22-101 от 31.08.2022 года (*справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 24 марта 2025 года № 30/70-25*). Принятие данного предложения позволило более детально уточнить основания для приминения прокурорского протеста;

предложение о необходимости законодательного урегулирования в Законе «О прокуратуре» таких ключевых вопросов, как организация и проведение прокурорской проверки, включая определение понятия прокурорской проверки, сроки её проведения и участие специалистов, было учтено при разработке частей 4 и 5 статьи 47, а также частей 3 и 9 статьи 48 проекта Конституционного закона Республики Узбекистан «О прокуратуре» в новой редакции (*справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан № 27/2-60-25 от 20 марта 2025 года*). Указанное предложение позволит обеспечить нормативное регулирование важнейших вопросов, связанных с организацией и проведением прокурорской проверки;

предложение о необходимости включения в Законе «О прокуратуре» оснований и сроков рассмотрения прокурорского постановления о возбуждении дела о материальной ответственности, было использовано при разработке части 2 статьи 80 проекта новой редакции конституционного закона “О прокуратуре” (*справка Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 марта 2025 года № 27/2-60-25*). Реализация данного предложения позволит нормативно урегулировать основания и сроки вынесения прокурорского постановления о возбуждении производства по делу о материальной ответственности в соответствии с требованиями действующего законодательства.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, четырёх глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 258 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИЛМИЙ ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Комилов А.Б. Прокуратура органларининг қонунлар ижроси устидан назорат фаолиятида ҳуқуқий воситаларни қўллашдаги муаммолар ва такомиллаштириш масалалари. Монография / Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. Б.Пўлатов. – Тошкент: “Bookmany print” нашриёти, 2025. – 204 б.

2. Комилов А.Б. Прокурор талабномаси – бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларни тиклашнинг самарали воситаси // “Scientific Progress” Scientific Journal, 2021, Volume 1, Issue 5. – Б. 745-750.

3. Комилов А.Б. Қонунлар ижроси юзасидан прокурор текширувини қонун ҳужжатларида тартибга солишнинг долзарб масалалари // “Central Asian Academic Journal of Scientific Research”, 2021, Volume 1, Issue 1. – Б. 229-235.

4. Комилов А.Б. Халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда прокурорларнинг касбий ҳуқ-атвор қоидалари ва стандартлари // “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси”, 2024 йил, 1-сон (57), – Б. 53-56.

5. Комилов А.Б. Прокурор текширувининг турлари ва уларни таснифлаш масалалари // “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси”, 2024 йил, 2-сон (58). – Б. 24-28.

6. Комилов А.Б. Прокурор ҳуқуқий воситаларини тайёрлаш ва қўллашга доир принципларнинг мазмуни // “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси”, 2025 йил, 1-сон (61).– Б. 13-17.

7. Комилов А.Б. Прокурор текширувининг босқичлари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари// Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқ” журнали, 2025 йил, 1-сон.– Б. 169-183.

8. Комилов А.Б. Прокурор ҳуқуқий воситаларининг миллий ҳуқуқий асослари таҳлили // “Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. 2025 йил, № 1-сон (4), – Б. 42-49.

9. Комилов А.Б. Қонунлар ижроси устидан прокурор текширувларига “хавфни таҳлил этиш” тизимини жорий этиш масалалари // “Ҳуқуқий тадқиқотлар” журнали, 2025 йил, 2-махсус сон. – Б. 42-50.

10. Комилов А.Б. Амалиётда прокурор протестини қўллаш билан боғлиқ муаммолар ва уларни бартараф этиш масалалари // “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси”, 2025 йил, 2-сон (62), – Б. 26-30.

11. Комилов А.Б. Прокурор ҳуқуқий воситаларининг илмий-назарий асослари // “Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети Ахборотномаси”, 2025 йил, 3-сон (68). – Б. 321-325.

12. Комилов А.Б. Прокурор назорати ҳужжати сифатида прокурор огоҳлантирувининг ўзига хос жиҳатлари // “Ҳуқуқ ва бурч” ижтимоий-ҳуқуқий, илмий журнали, 2025 йил, 3-сон. – Б. 18-23.

13. Komilov A.B. Prosecutorial supervision acts and their distinctive key features // “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш фаолияти соҳасидаги глобал қақириклар ва таҳдидлар: муаммо ва ечимлар” мавзусида халқаро конференция материаллари тўплами. (ОАК томонидан хорижий илмий нашрларда чоп этилган илмий мақолаларга тенглаштирилган) I жилд. – Т.: “Lesson press”, 2025. – Б. 216-221.

14. Комилов А.Б. Қонун бузилиши, унинг келиб чиқиш сабаблари ва бунга имконият яратиб бераётган шарт-шароитларни бартараф этиш тўғрисидаги прокурор тақдимномасининг мазмуни ва унга қўйилган талаблар // “Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали, 2025 йил, 6-сон (5). – Б. 433-441.

15. Komilov A.B. Regulating the prosecutor's oversight of legal compliance: necessity and significance in legal frameworks // International Journal of Social Science and Human Research, 2025, Volume 8, Issue 7. – P. 5155-5165. Impact Factor 2025: 8.007.

16. Komilov A.B. Actual problems in the process of regulating prosecutor's inspection over the execution of laws and the ways of eliminating them // The American Journal of Political Science Law and Criminology, 2025, Volume 7, Issue 7. – P. 13-20. Impact Factor 2025: 5.952.

17. Комилов А.Б. Прокуратура органлари томонидан прокурор ҳуқуқий воситаларини қўллаш бўйича хорижий мамлакатлар тажрибаси // “Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали, 2025 йил, 6-махсус сон. – Б. 137-146.

18. Комилов А.Б. Қонунлар ижроси устидан назорат тартибида келтириладиган прокурор протестига хос хусусиятлар тавсифи // Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқ” журнали, 2025 йил, 5 (07)-сон. – Б. 358-368.

19. Комилов А.Б. Прокурор тақдимномаси билан боғлиқ муаммолар ва уларни бартараф этиш масалалари // “Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали, 2025 йил, 8 сон. – Б. 219-223.

20. Комилов А.Б. Прокурор қарори, унинг турлари ва уларга қўйилган талаблар // Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети “Шарқ тарихи, сиёсати ва ҳуқуқ” журнали, 2025 йил, 5 (08)-сон. – Б. 245-255.

II бўлим (II часть; II part)

21. Komilov A.B. Prosecutor's Application And The Requirements For Its Content // Conference Of Modern Science & Pedagogy, 2025. Washington / The USA. – P. 123-126.

22. Комилов А.Б. Прокурорнинг ҳуқуқий ҳужжатни ғайриқонуний деб топиш ҳақидаги ариза билан судга мурожаат этиши билан боғлиқ айрим

масалалар // “The 21st Century Skills for Professional Activity” International Scientific-Practical Conference. 2021 / May. – Б. 161-162.

23. Комилов А.Б. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва уларнинг лойиҳаларида коррупциявий омилларни аниқлаш ва бартараф этиш – прокурор ҳуқуқий таъсир чораси сифатида // Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишнинг устувор йўналишлари (илмий-амалий семинар материаллари тўплами, III жилд). – Т.: “Baktria press”, 2022. – Б. 256-265.

24. Комилов А.Б. Фуқароларнинг бузилган ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини тиклашда прокурор назорати ҳужжатларини қўллашнинг долзарб масалалари // “Замонавий юридик илм-фан ва таълим: долзарб муаммолар ва уларни ҳал этиш йўллари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. / масъул муҳаррир Е.В.Коленко. – Т.: “Baktria press”, 2022. – Б. 531-537.

25. Комилов А.Б. Амалдаги қонунчилик ҳужжатларида прокурор текширувини тартибга солиш масалалари // “Ўзбекистон прокуратураси: кеча, бугун ва эртага” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. / масъул муҳаррирлар Е.В.Коленко, ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. – Т.: “Effect-D”, 2022. – Б. 162-168.

26. Комилов А.Б. Қонунлар ижроси устидан прокурор текширувларини ташкил этиш ва ўтказишда прокурорнинг касб этикаси // “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш соҳасида юридик таълим ва фан: замонавий тенденциялар ва истиқболлар” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. / масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. М.М.Мамасиддиқов. – Т.: “Dimal”, 2024. – Б. 238-245.

27. Комилов А.Б. Моддий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор ва уни қўллаш асослари // “Дунё илмий ҳамжамият янгиликлари, муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Volume 1, № 4 (2025) – Б. 194-199.

28. Комилов А.Б. Прокурорнинг маъмурий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарори ва унинг шакли ҳамда мазмунига қўйилган талаблар // “Ўзбекистон – 2030: инновация, фан ва таълим истиқболлари” мавзусидаги IV республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. / масъул муҳаррир Ф.Т.Исанова. – Т.: Scienceproblems Team, 2025. – Б. 166-169.

29. Комилов А.Б. Интизомий жавобгарлик тўғрисида иш қўзғатиш ҳақидаги қарор, унинг шакли ва мазмунига нисбатан талаблар // “Янги давр илми: инсон учун инновацион ғоя ва ечимлар” мавзусидаги VI республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. 1-жилд, 6-сон (август, 2025 йил). – Б. 108-110.

30. Комилов А.Б. Problems Related To The Use Of The Prosecutor`s Submission And Issues Of Improving Its Effectiveness // “Юридик фан ва ҳуқуқни қўллаш амалиётининг долзарб масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари тўплами. 1-жилд. / масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. А.С.Одинаев. – Т.: “Lesson press”, 2025. – Б. 53-59.

Автореферат “Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ахборотномаси” журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 25.09.2025
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табоғи 4,25. Адади: 100. Буюртма: №92.

100000, Тошкент шаҳри, Оқтепа кўчаси, 49-уй.
Тел.: +998 97 755 99 07; +998 94 673 99 07
email: best-publish2024@gmail.com

Тасдиқнома №212405. 25.01.2024.
«BEST-PUBLISH» нашриёти босмаҳонасида чоп этилди.